

DOI <http://dx.doi.org/10.3846/cpc.2014.03>

ARCHITEKTŲ VAIDMENS IR STATUSO DILEMOS POSOCIALISTINIAME MIESTE

Dalia Čiupailaitė

Vilniaus Universitetas, Sociologijos katedra,
Universiteto g. 9/1, 01513, Vilnius, Lietuva
El. paštas: dalia.ciupailaite@fsf.vu.lt

Įteikta 2013-05-27; priimta 2014-04-02

Straipsnyje analizuojamas architektūros lauko kuriamas diskursas apie architekto profesijos statusą ir vaidmenį posocialistinėje visuomenėje. Tiriama architekto profesijai iškelta dilemų serija pakitus materialiosioms ir simbolinėms profesinės veiklos sąlygoms. Architektūra tampa enterpreneriška profesija neoliberalioje visuomenėje. Išryškėja įtampa tarp diskursyviai puoselėjamo architektūros kaip meno srities įvaizdžio (šiuo atveju autonomiškos politinių, ekonominių ir socialinių interesų atžvilgiu) ir architektūros kaip komercinės veiklos, priklausomos nuo užsakovų, padėties. Ši skirtis tampa pagrindine lauką apibrėžiančia tema. Ji susieta su architekto, kaip miesto raidos sprendimus lemiančio profesionalo, statuso įtvirtinimo taktikomis. Siekiama kultūrinį kapitalą įtvirtinti kaip išskirtinį, atsiribojama nuo statymo proceso konkurentų, siaurinama architektūros apibrėžtis. Tokiai architektūrai siekiama valstybinės legitimacijos. Viešai formuojamame posocialistinės Lietuvos architektūros lauko diskurse architektūros, kaip meno ar komercijos dilemos, kontekste architektų, kaip turinčių teisę diktuoti sprendimus viešosios erdvės atžvilgiu, statusas susiejamas su estetinių sprendimų diktavimu, o komercionalizacija – su estetinių sprendimų apribojimu. Pastatų naudotojai beveik neįgyvendina šiam diskurse, o apibendrinta visuomenės vizija tampa vienu iš statymo proceso konkurentų. Analizuojamame diskurse architektai vertinami kaip opozicija, tačiau jų kritika nukreipiama į architektų galios sumenkimą, o ne į socialinio architektūros vaidmens persvarstymą.

Reikšminiai žodžiai: architektūra, architektai, profesijų studijos, posocialistinė visuomenė, diskursas.

Įvadas

Politinių, o kartu su jomis – ekonominių, socialinių sąlygų transformacija po valstybinio socializmo žlugimo, kuriant rinkos demokratijos visuomenę, keičia ir vienų iš erdvės kūrėjų – architektų vaidmenį visuomenėje. Pasikeitusios

materialios ir simbolinės architektų veiklos sąlygos, legitimavusios architekto vaidmenį valstybinio socializmo visuomenėje, kelia profesijai iššūkį iš naujo apibrėžti savo socialinį vaidmenį ir statusą naujoje – neoliberalioje visuomenėje. Viešajame diskurse pasirodžiusios architektūros lauko pastangos apibrėžti architektūros statusą

2014 © Straipsnio autoriai. Leidėjas VGTU leidykla „Technika“.

Šis straipsnis yra atvirosios prieigos straipsnis, turintis Kūrybinių bendrijų (Creative Commons) licenciją (CC BY-NC 4.0), kuri leidžia neribotą straipsnio ar jo dalių panaudą su privaloma sąlyga nurodyti autorių ir pirminį šaltinį. Straipsnis ar jo dalys negali būti naudojami komerciniams tikslams.

ir architektų vaidmenį visuomenėje, gausėjančios studijos, skirtos architektų tapatybės paieškoms (Milerius *et al.* 2009), (Grunskis, Reklaitė 2012), (Gedutis 2012), užsimezganti diskusija populiarioje spaudoje (Vyšniūnas 2013) rodo, jog profesija ima gręžti veidrodį į save. Tai skatina išanalizuoti pakitusį profesijos statusą iš sociologinės perspektyvos, sekant Gutmano (1989, [2004] 2007, [1977] 2007a, [1977] 2007b), Cuff (1989), Lefebvre'o (1991, 1996), Crawford (1991), Stevenso (1998) ir kitų architektūros sociologų pėdomis, atgręžti veidrodį į architektūros discipliną.

Šiuo metu posocialistinėje Lietuvoje vyksta dvigubas procesas: vienu metu architektūros laukas ima reflektuoti, apibrėžti save, tačiau kartu ima užsidaryti, apsaugoti nuo kritikos, apibrėžti, kas gali kritikuoti. Tad straipsniu siekiama išskirti profesinio lauko statuso įtvirtinimo atžvilgiu išylančias dilemas ir jo legitimavimo strategijas. Analizės objektas – *architektų žodžiai*. Architektūros sociologas Robertas Gutmanas (1989: 105) skiria tai, *ką architektai sako* ir *ką architektai stato*. Architektūra ir teiginiai apie architektūrą priklauso skirtingiems diskurso lygmenims. Architektų žodžiai – tai jų idealios vizijos suvokimas – koks turėtų būti pasaulis. Gutmanas rašo (1989: 105): „*Negalima būti tikram dėl ryšio tarp architekto teiginių šiose dviejose plotmėse: pastato, turinčio savo kalbą, atžvilgiu, ir architekto kalbą apie architektūrą*“. Kodėl verta analizuoti viešą profesinio lauko generuojamą diskursą? Kai architektai viešai kalba ar rašo, pateikia save tokius, kokie nori būti matomi, kaip kad rašo Ellisas ir Cuff (1989: 13), diskursyviai steigdami modernios profesijos tapatumą.

Architektų vaidmens analizė ir savianalizė Vakarų visuomenėse susieta su kritiniais XX a. 7–8 dešimtmečiais, kurių metu susitelkiama į architekto, kaip žmonių kasdienių gyvenimo praktikų formuotojo per architektūrines miesto vizijas, vaidmenį (Lefebvre 1991; Gutman 1989, [1977] 2007b, [2004] 2007, [1983] 2007; Amendola 1989; Montgomery 1989). Nusivylimas moderniosios architektūros

ir urbanistikos idėjomis paskatina architektūros kaip kritinio meno formaliąsias paieškas (Pecora 1989; Frampton 1991; Dutton, Mann 2000). XXI a. neoliberalios urbanizacijos procese vėl imami kelti klausimai apie architektūros ir architektų vaidmenį, kiek profesija prisideda prie nedemokratiško, segreguoto (Bickford 2000) ar atviro miesto (Rieniets *et al.* 2009) kūrimo, kokios architektų socialinės atsakomybės galimybės ir ribos (Crawford 1991; Jones, Card 2011). Kaip Lietuvos viešas architektūros lauko diskursas įsilieja į šias architektūros vaidmens artikuliacijas? Profesijos lūžis, įvykęs su bendru visuomenės virsmu iš tradicinės ar luominės į moderniąją – kapitalistinę ar socialistinę, kartu su besivystančiomis statybų sektoriaus galimybėmis ir visuomenei virstant masine visuomene, iškėlė architektūrai iššūkius, į kuriuos profesija neatsako iki šiol. Architektūros, kaip politiškai reikšmingos srities, delegitimacija pomodernioje visuomenėje papildė šiuos iššūkius. Tad koks statusas kaip siektinas formuojamas viešame architektūros lauko naratyve posocialistinėje Lietuvoje?

Pagrindiniai duomenų šaltiniai – Tomo Grunskio ir Julijos Reklaitės knygoje *Laisvės architektūra* (Grunskis, Reklaitė 2012) ir rinktinėje *Rytų ir Vidurio Europos miestų kaita: architektūriniai, kultūriniai, socialiniai aspektai* (Milerius *et al.* 2009) pateikiami interviu su Lietuvos architektais. Šios dvi knygos atskleidžia paties nagrinėjamo lauko savirefleksijos pastangas. Mileriaus *et al.* rinkinyje pateikiami 8 interviu su žymiais Lietuvos architektais, Grunskio ir Reklaitės redaguota rinktinė *Laisvės architektūra* – iki šiol išsamiausias leidinys, kuriame siekiama suvokti architektūros vaidmenį, jos statusą nepriklausomoje Lietuvoje. Šiame leidinyje pateikiamos interviu ir diskusijų grupių ištraukos, kur kalbintas 41 architektas. Tai, kad patys knygos rengėjai taip pat yra architektai, sustiprina šio veikalo kaip *architektų žodžių* šaltinio svarbą. Greta šių pagrindinių šaltinių analizuoti interviu su architektais žiniasklaidoje, architektų pasisakymai viešose paskaitose, taip pat straipsnio autorės atlikti nestruktūruoti ir

pusiau struktūruoti interviu su neseniai studijas baigusiais ir veiklą pradėjusiais architektais¹.

Nors bet kuri tiriamą grupę nėra vienalytė, pasižymi nuomonių įvairove, o architektūros lauką formuojantis diskursas nėra statiškas, tačiau, analizuojant profesiją kaip konstrukta, vadovaujantis viešą diskursą formuojančių architektų, kurie laikomi lyderiais, meistras, ir pažvelgiant į pradedančių architektų patirtį, glaudžiai susietą su formavimu architektus ugdančioje švietimo institucijoje, siekiama atskleisti iššūkius ir jų sprendimus, kylančius iš pakitusių profesinės veiklos sąlygų. Šiuo straipsniu siekiama paskatinti diskusiją, atverti besitvirtinančią profesijos mitą. Straipsnyje pirmiausia aptariamos sąlygos, kurios skatina apsvaistinti architektų vaidmenį posocialistinėje visuomenėje. Toliau siūloma interpretacija, kokio statuso architektai siekia, ir analizuojama, kokias statuso įtvirtinimo dilemas tai sukelia.

Architektų vaidmens pokyčio prielaidos

Apmąstyti architektų vaidmenį ir statusą XXI a. pr. Lietuvoje padeda prielaidų, keičiančių architektų padėtį, pristatymas. Pagrindinis pokytis, lyginant architektų veiklos sąlygas valstybinio socializmo ir posocialistinėje visuomenėje, susietas su architektūros lauko materialinės bazės pokyčiu, kuris veikia ir simbolinę profesijos statuso legitimaciją. Architektūros tapsmas privataus sektoriaus dalimi susietas su realaus ir idealaus kliento, planavimo mastelio, užsakymo gavimo ir architekto galios priimti sprendimus pokyčiais. Modernioji architektūros kryptis sukūrė naują idealų klientą: žmones arba mases (Crawford 1991: 35; Ellis, Cuff 1989; Montgomery 1989: 269), kaip galutinę

architekto suprojektuotos erdvės naudotoją, „leidusį profesijai susitelkti ties grupe, kuriai ketinta pasitarnauti įtvirtinant profesijos etinio nesuinteresuotumo teiginius, kurių reikalavo profesijos legitimacija“ (Crawford 1991: 32). Posocialistinė architektūros profesija susiduria su iššūkiais, verčiančiais ją tapti enterpreneriška, panašiais į Gutmano ([1977] 2007a: 32–33) identifikuojamuosius XX a. antrojoje pusėje JAV, kai modernioji architektūros kryptis praranda valstybinį ir socialinį palaikymą, valstybė sumažina investicijas į statybų sektorių, kiti statybų industrijos veikėjai riboja architektų autoritetą, gali perimti jų darbą ar į jį kištis. Jei architekto klientas yra privatus, architektų darbo paklausa svyruoja priklausydama nuo ekonominės situacijos taip, kaip svyruoja ir architektūros mados, o įtikinti pasiūlyto sprendimo tinkamumu tampa sunkiau, nes kliento poreikius gali vienodai gerai atitikti skirtingi pasiūlymai.

Kitas iššūkis profesiniam tapatumui – moderniosios architektūros krypties pabaiga, susieta su pasitraukimu iš valstybinio socializmo sistemos. Vakaruose gana greitai pasireiškia moderniosios krypties idėjų devalvacija ir kritika, moderniojo avangardo pasiūlymams nepateisinus architektų pažadų ir naudotojų lūkesčių (Gutman [1977] 2007a: 33; Michl 1995; Kostof 1989; Amendola 1989: 239, etc.). Valstybinio socializmo šalyse modernioji architektūra ir funkcionalistinis urbanizmas, kaip ir valstybinis planavimas, išliko pagrindine architektūrine-urbanistine kryptimi iki pat Sovietų sąjungos žlugimo. Nors kitų architektūros krypčių veikiau stilistiniai negu idėjiniai bruožai prasiskverbė į architektūrą, ideologinė moderniosios architektūros kryptis, diktuojanti tam tikrus *savaime suprantamus* standartus, susietus tiek su vizualia, estetinė moderniosios architektūros krypties kalba, tiek jos erdviniais, funkciniais aspektais, išliko iki santvarkos žlugimo. Valstybei nebeteikiant pirmenybės konkrečiai architektūros kryptim, moderniosios architektūros eros pabaigoje kyla poreikis įvertinti santykį su šia kryptimi,

¹ Nestruktūruotais ir pusiau struktūruotais interviu su architektais daugiausia remiamasi formuojant straipsnio tekstą. Atlikti interviu su 8 informantais. Interviu tęstiniai, atlikti 2011–2012 m. Informantų kategorijos: 2 moterys, 6 vyrai. Informantų amžius: 24–30 m. Tai architektai, neseniai baigę studijas ir pradėję veiklą architektūros įmonėse. Cituojant informantus tekste, bus nurodoma: „inf_1“.

naujai apibrėžti architektūros teorijos vaidmenį profesiniame lauke, brėžti naujas urbanistinių, architektūrinių sprendimų gaires. Architektūros ir valstybinės politikos atskyrimas, pasikeitus politiniam-ekonominiam režimui, iškelia klausimus apie šį santykį ir jo traktavimą architektūros diskurse, taip pat klausimą, kokią (socialinę, politinę) vaidmenį architektai atlieka naujoje visuomenės santvarkoje². Žlugus reprezentacinei simbolika prisotintai politinei sistemai, ieškoma naujų kolektyviai atpažįstamų prasmų. Iki modernybės ritualai ir taisyklės, galia, politika ir įprotis nustatė gana stabilias instrukcijas, kaip statyti (Ellis, Cuff 1989: 4). Kolektyvinės prasmų sistemos pripildo pastatus kolektyviai atpažįstamos simbolikos. Socialistinė simbolika nepriklausomoje Lietuvoje nekartotina, tačiau kolektyvinės prasmės sistemos nepateikia apibrėžtų gairių, ką turėtų simbolizuoti ir platinėmis formomis perteikti architektūra. Kalbėdamas apie pasaulinę *parašo architektūros* padėtį, Charlesas Jencksas (2004: 54) taip pat atkreipia dėmesį į prasmų sistemų nykimą kartu su reikalavimu ikoniškai išreikšti prasmę. Šią situaciją Jencksas (2004), Gianfranco de Carlo (2005) ir Dovey'us (1999) vadina prasme prasmų rinkoje, skatinančia estetikos autonomizaciją architektūroje.

Valstybės atsitraukimas kartu su teoriniu gairių stoka radikaliai pakeičia architektų darbo principą, iškelia tiek materialių architektūros, kaip profesijos, sąlygų, tiek tapatumo apibrėžties klausimus. Šiomis sąlygomis, kai architektūra tampa enterpreneriška profesija, architektų galia formuoti sprendimus dėl fizinės

erdvės kūrimo sumenksta. Tokiame kontekste profesijai kyla iššūkis iš naujo įtvirtinti šią galią.

Architektų statuso konstravimas: institucinių ribų brėžimas ir estetikos autonomizacija

Modernių profesijų tapatumas įtvirtinamas perkeliama socialinio pasaulio dalį į profesionalų kontrolės lauką ir stiprinant galimybes (ribas) patekti į šį lauką (Stevens 1998: 25). Profesijos sėkmingai apibrėžia savo tapatumą, kai įtikina kitus sprendimo monopolį perduoti savo atstovams, nusistato mokymosi trukmę ir kitus patekimo į lauką apribojimus. Crawford (1991) skiria du būdus, kuriais įtvirtinamas profesijos statusas visuomenėje: a) pabrėžiant techninį racionalumą: architektūros atžvilgiu – geresnius inžinerinius gebėjimus ir b) apibrėžiant profesiją nesuinteresuotumo etika: architektūros atžvilgiu – aiškinant disciplinos tapatumą per meninės kūrybos, susietos su etine autonomija klasinių ar verslo interesų atžvilgiu, gaires (Crawford 1991). Tai, kas anglosaksiškoje tradicijoje reiškia profesiją, apima specifinę ekspertinių veiklų visumą, kurių atstovams yra priskiriamas altruizmas ir etinis nesuinteresuotumas (skirtingai nuo menkesnių užsiėmimų, suinteresuotų „merkantiliniais“ interesais) (Crawford 1991: 29). Sėkminga profesinio lauko kontrolė priklauso nuo to, kaip sėkmingai įgyvendinamas socialinis atstumas nuo kitų panašias paslaugas teikiančių grupių. Tačiau architektūros profesijos įtvirtinimo procese ši atsiriboja nuo visuomenės. Taip ima gilėti architektūros tapatumo dilemos. Crawford (1991) architektūros profesijos įtvirtinimo JAV analizė padeda interpretuoti architektūros laukui kylančius iššūkius posocialistinėje visuomenėje, kurioje architektūros, statybų ir būsto sritis iš valstybinės tapo privačia.

Posocialistinėje Lietuvoje architektūros statusas lauko diskurse konstruojamas kaip nuvertintas: „<...> šiandieną, kad ir kaip būtų nemalonu tai pripažinti, Lietuvos architektūra

² Vakarų architektūros lauke 7 dešimtmetyje populiarus socialumo, sąveikos idėjos 9–10 dešimtmeciais diskredituojamos. Vyraujanti architektūros teorija ir praktika pasuka link estetikos autonomizacijos. Lygiagrečiai plėtojama „socialinės architektūros“ kryptis, XXI a. kritinėje socialinių mokslų paradigmoje suformuluotos idėjos tampa politinių diskursų ir dominuojančių architektūros kryptų reikšminiais ženklais, pvz., socialinė įvairovė, dalyvavimas, tvarumas ir t. t. Taigi apie dominuojančias kryptis šiame straipsnyje stengiamasi kalbėti atsargiai, atsižvelgiant į tai, jog bet kuri intelektualinė srovė sukelia atoveiksmį ir paskatina alternatyvius žiūros būdus.

yra be vietos valstybėje, be aiškių vertybių, kurias išpažintų daugelis architektų, be krypties, be autoritetų, be pasitikėjimo savimi ir be pagarbos visuomenėje“ (Grunskis, Reklaitė 2012: 223; taip pat žr. architektų interviu: Grunskis, Reklaitė 2012: 150, 211–219, 221, 223, 289)³. Šiame kontekste architektui diskursyviai suteikiamas pagrindinio ar net vienintelio erdvės profesionalo statusas. Tai iliustruoja citata: „Visuomeninė architektūra – visiškai kas kita [negu gyvenamasis namas]. Čia sprendimus daro tik architektai“ (Grunskis, Reklaitė 2012: 149). Taip pat keliamos ir kitos su aplinkos kūrimu ir perkūrimu susijusios dilemos⁴. Architektūrą siekiama atsieti nuo statymo proceso konkurentų, analizuojamame diskurse – nuo statybininkų, valdžios atstovų, paveldosaugininkų ir visuomenės plačiąja prasme.

Statybų bei technologijų tobulėjimas leido įgyvendinti modernistinės architektūros krypties vizijas (Wolfe 2013). Stiprėjant šiam sektoriui moderniojo avangardo kontekste, tai suvokiama kaip galimybė kurti naują visuomenę. Statybai ir technologijoms ėmus dominuoti architektūros atžvilgiu, kilo grėsmė architektų statusui (Crawford 1991: 29). Atsiribodami nuo inžinerinių sprendimų, ir statybų sektoriaus architektai suabsoliutino estetinius teiginius. Parandant moderniosios architektūros socialinį turinį, inžineriniai sprendimai, statybos ir inžinerijos sektoriai įgijo didelę autonomiją ir galią. Taip architektų vaidmuo susiaurėjo iki estetinių sprendimų priėmimo, o architektai tapo priklausomi nuo vidines sistemas užtikrinančių inžinierių ir statybų sektoriaus. Pavertę technologiją estetika, atsiskyrę nuo materialiosios bazės,

kuria rėmėsi jų profesinė veikla, neteko didelės dalies statymo lauko kontrolės.⁵ Architektūros, kaip „mokslo“ ar techninio racionalumo, idėja valstybinio socializmo visuomenėje sietina su standartizacija, objektyvių statymo prielaidų vizija, kuri tapo *savaime suprantamo* architektų socialinio pasaulio ir pasaulėžiūros dalimi. Nagrinėjamame diskurse statyba traktuojama kaip neteisėtai dominuojanti architektūros atžvilgiu (Grunskis, Reklaitė 2012: 104)⁶. Tai siejama su politiniais sprendimais (žr. architektų interviu Grunskis, Reklaitė 2012: 21, 212; Milerius *et al.* 2009: 135, 159) – kritikuojamas Statybų įstatymas (žr. architektų interviu Grunskis, Reklaitė 2012: 104), kuris architektą padaro tik vienu iš statymo dalyvių, bet ne pagrindiniu šio proceso veikėju. Architektūra ir statybos nelaikomos vientisu erdvės kūrimo aktu ir yra supriešinamos (Grunskis, Reklaitė 2012: 190). Remiantis Wolfe'o (2013) ir kitų (Dutton, Mann 2008; Gutman [1977] 2007a) įžvalgomis, šį vaidmens susiaurėjimą galima sieti su moderniosios architektūros socialinės misijos (grindusios krypties pionierių idėjas) pradimu. Posocialistiniame Lietuvos architektūros diskurse statybų sektoriaus sustiprėjimas neartikuliuojamas kaip būdingas moderniajai architektūros ir urbanistikos kryptčiai. Statybų pramonės stiprėjimas siejamas su *sovietmečiu* kaip diskursyvine konstrukcija, kurio metu ji „ima diktuoti sąlygas“ architektams dėl statybos pramonės įgytos autonomijos.

Stiprinamas simbolinis profesijos kapitalas, kadangi nėra materialių statuso įtvirtinimo prielaidų. Posocialistinėje Lietuvoje architektūros statuso įtvirtinimo strategija tampa architektūros kaip meno samprata. Ši statuso įtvirtinimo strategija steigiama apibrėžiant lauko estetinius pasirinkimus (kultūrinį kapitalą)

³ Tai taip pat atskleidžia ir žiniasklaidoje publikuotų architektų interviu analizė.

⁴ Paminėtini Kauno architektų viešas ginčas su paveldosaugos institucijomis dėl Kauno naujamiesčio saugojimo, konfliktas dėl Pašilaičių bažnyčios konkurso, kuriame klientas pasirinko kitą, negu konkurso komisijos atrinktas, bažnyčios projektą. Šis sprendimas sukėlė architektų diskusijas, kurias lydėjo socialiniame tinkle Facebook publikuotas „architekto dekalogo“ įsakymas: „nespřekš apie projektą, jeigu nesi architektas“.

⁵ Išsamiau apie moderniojo avangardo tapatumo dilemas žr.: Wolfe 2013; Ellis, Cuff 1989; Michl 1995; Crawford 1991.

⁶ „Lietuvoje yra netgi toks posakis, kad architektas trukdo statybininkams normaliai statyti namus; – juokauja Europoje įvertintas architektas D. Trainauskas.“ (Geriausi... 2011).

kaip išskirtinius, pabrėžiant profesijos autonomiškumą – etinį nesuinteresuotumą, kūrėjo talento, ypatingų asmeninių išvalgų svarbą ir siaurinant institucinę lauko apibrėžtį. Tam svarbi architektūrinė spauda, konkursai, patekimo į lauką apribojimai, kurių siekis išreiškiamas per architektų švietimo kritiką, požiūrį į architektūros kritiką.

Architektūra šiame diskurse – neviena-reikšmiškai vartojama sąvoka. Ji neapima pastato visumos, bet atskiriama kaip jo matmuo. Pastatas, pasak kalbinto architekto, gali turėti „mažai“ architektūros ar net apskritai neturėti architektūros (inf_7). Nagrinėdama XX a. architektūrinę mintį, Ghirardo rašo (1991: 9), kad architektūra atsiejama nuo pastato, ji asocijuojama su kritiniu menu, perteikiančiu „aukštas“ ir kritiškas idėjas apie visuomenę, ir interpretuojama kaip kultūros komodifikacijos priešprieša⁷. Taip architektūra išvedama iš socialinės praktikos lauko į meno plotmę. Tokia architektūra pateikiama žurnaluose – dramatiškomis fotografijomis, be žmonių. Prasmę jai suteikia architektas ir pateikia kaip socialinį komentarą (Ghirardo 1991; Stevens 1998; Dovey 1999). Pasak Ghirardo (1991: 10), toks architektūros traktavimas keičia jos, kaip intervencijos į aplinką (atskleidžiančią socialines, ekonomines, politines programas ir visas jas paveikiančią) sampratą, į reiškinių tarp saviraiškos ir kultūrinio komentaro. Architektūros atsiejimas nuo pastato posocialistinės Lietuvos architektūros diskurse neįgyja architektūros, kaip kritinio meno, dimensijos, veikiau estetika yra autonomizuojama ir susiejama su individualia kūrėjo vizija. Analizuojamame diskurse architektūra vertinama estetiškai kontekste, kuriame nėra sutarimo dėl estetiinių kriterijų ar estetinio vertinimo pagrindo. Neformuluojama architektūros teorija ar ideologija, suteikianti vertinimo kriterijus ir prasmę architekto vaidmeniui. Akcentuojamas asmeninis kūrėjo santykis su forma, jos atsiradimas, įkvėpimas, idėja. Architektai pabrėžia,

jog architektūroje reikia koduoti „gilesnį“, „idėjinį“ pagrindą, „ugdyti minties brandumą“, nors neišskleidžia šių sąvokų turinio. Postmodernios formos laikomos senstančiomis, tačiau neįvardijama, kokios formos išlaiko laiko įvertinimą: „*Bendrojo sisteminio pobūdžio architektūros kokybės trūkumai kyla iš tikrųjų, autentiškų, gyvastingųjų vertybių nesupratimo, jų nuvertinimo, neigimo, gelminio turinio, semantinio kodo nesuradimo*“ (Grunskis, Reklaitė 2012: 203). „<...> studentams neįdomu galvoti apie aukštesnius dalykus, apie gilesnes architektūros paslaptis, nes to neparduosi“ (Milerius et al. 2009: 144). Architektūros kaip meno samprata susiejama su ypatinga kuriančių individų išvalga, „gilesniais pamąstymais“, talentu. Talentas – tai *in-vivo* sąvoka, traktuotina kaip viena iš kultūrinio kapitalo įtvirtinimo taktikų. Nepaisant įvairių šios profesijos atstovų gebėjimų ir žinių lygio, pats architektūros laukas apibrėžiamas per talento prizmę: „<...> *kūryba reiškiasi dviem pavidalais: pirmasis – spontaniškas, ezoterinis, o antrasis – išmąstomas, intelektualusis, protinis ir racionalus. <...> Aš manau, kad ta gilioji šaknis ir tas geluonis, slypintis kažkur giliai, yra pasąmonės paslaptis*“ (Grunskis, Reklaitė 2012: 168).

Architektūros, kaip meno, samprata diskursyviai konstruojama pabrėžiant profesijos etinį nesuinteresuotumą ir autonomiškumą įvairių su fizine aplinka susietų interesų atžvilgiu. Viena architektūros lauko internetinių svetainių, pakeitusi anksčiau ėjusį žurnalą *Statybų pilotas* – pilotas.lt, 2013 m. balandžio 20 d. socialiniame tinkle *Facebook*⁸ pasidalino Geof Kern aukštai ant elektros laidų stulpo stovinčio žmogaus nuotrauka su priedašu: „*Trečia architekto sąlyga: būti aukščiau inžinerinių, komercinių ir normatyvinių interesų*“. Architektūros, kaip autonomiškos srities,

⁷ Formos, kaip kritikos kritiką, išsamiai pateikia Duttonas ir Mannas (2000).

⁸ Nesant architektūrinės spaudos, architektų viešo diskurso laukas persikėlė į internetinę erdvę. Architektūros lauke veikiantys portalai, brėžiantys lauko identiteto gaires, perkelia savo diskusijas į socialinio tinklo *Facebook* erdvę, kurioje palaikomas nuolatinis diskusijų ir informavimo apie architektams reikšmingus reiškinius laukus.

įvaizdis atsiskleidžia neigiant politinių, ekonominių, socialinių jos kūrimo sąlygų svarbą. Mileriaus (Milerius *et al.* 2009: 150) kalbinto architekto požiūriu: politinė ir ekonominė krašto sąranga nedaro poveikio architektūros idėjoms. Architektūra atsiejama nuo jos išraišką diktuojančių laiko idėjų, nesiejama su socialiniu poveikiu. Atsiskleidžia paralelė su Ghirardo (1991: 12) pastebėjimu, jog architektūros lauko mitologijoje architektas pateikiamas kaip genijus, turintis ryšį su „transcendentalia esme“ – architekto mintys „aukštesnės“ ir idėjos „gilesnės“. Taigi jis gali siūti geresnius sprendimus dėl erdvės formavimo, nes kaip menininkas mato daugiau ir yra etiškai nesuinteresuotas. Tačiau, pasak Gutmano (1989: 107), toks „Venturi priesakas koncentruotis į architektūros kūrimą, privestas iki ekstremumo pofunktionalistų darbuose, autonomijos paieškas paverčia hermetišku požiūriu į architektūrą“.

Natūralu, kad profesijos atstovai svarsto tai, kas sudaro jos specifiką – architektūros stilių, estetiką. Problemiška tai tampa tada, kai šis diskursas perpinamas moralizuojančiu socialiniu diskursu, kuriame pateikiama visuomenės ir kapitalizmo kritika, nukreipiama ne į socialinių santykių kaitą, bet į architektų galios priimti estetinius sprendimus išplėtimą. Menininkai – daugelis individų, kurie sėkmingiau ar ne taip sėkmingai įgyvendina savo viziją (Crawford 1991). Architektūros laukui siekiama *a priori*, o ne pagal rezultatus, suteikti meno statusą. Jeigu architektūros lauko kultūrinis kapitalas apibrėžiamas kaip išskirtinis, alternatyviai, kitų statymo dalyvių kultūrinis kapitalas nuolatos pabrėžtinai nuvertinamas. Esant nesutarimui dėl architektūrinio objekto, neigiama vertintojų kultūrinė kompetencija vertinti architektūrą. Išimtis skiriama *mecenatams*, kurie, suteikę visas materialines prielaidas, neabejoja architekto erdviniais, estetiniais sprendimais, o jų kultūrinis kapitalas pripažįstamas tinkamu įvertinti architekto darbą. Kultūrinio kapitalo vertimas simboliniu kapitalu susietas su elitizmu ir pedagogika – architektai žino geriau

ir jie turi mokyti užsakovą ir visuomenę „suprasti profesionalią architektūrą“⁹. Kultūrinis kapitalas stiprinamas steigiant jo išskirtinumą. Architektams svarbu, kad estetiniai kriterijai neatitiktų daugumos skonio: „<...> gali būti, kad tai, kas yra gera architektūra, nebūtinai bus toji, kurią „išpažįsta“ dauguma“ (Grunskis, Reklaitė 2012: 24). „Lietuvos kultūrą pasaulinėje parodoje Hanoveryje reprezentavo aukštos meninės vertės architektūros kūrinys, atspindintis mažumos architektūrinius įsitikinimus <...> jis grynai ideologiškai „transliavo“ teiginį, kad Lietuvoje gali būti ir kitokios – „laisvesnės“ architektūros“ (Grunskis, Reklaitė 2012: 26). „Galbūt nebus arogantiška dar sykį pakartoti, kad gera architektūra ne visada bus ta, kuri tinka ir priimtina masiniam skoniui.“ (Grunskis, Reklaitė 2012: 33). „Kičas atstovauja viešajam interesui“ (Grunskis, Reklaitė 2012: 60). Su „daugumos“ skonio neatitikimu siejamos diskurse vartojamos „drąsos“, „opozicijos“, „laisvamanybės“ sąvokos, išreiškiančios kritinę laikyseną „standarto“ atžvilgiu. Norima architektūra sukelti diskusiją, tačiau tai daroma privataus namo architektūroje. Priešinamasi, provokuojama per formą: „Tai architektūra, kuri gali kelti labai prieštarigus jausmus. Ne vienas užduos klausimą – kaip galima čia gyventi? Bet tai vieni iš nedaugelio architektūros pavyzdžių Lietuvoje, kurie apskritai kelia jausmus, diskusijas, provokuoja pasakyti, ką galvoji“ (Jarmalis 2012). „Manau, kai kurie pastatai reiškia tik tiek, kad kam nors patinka arba nepatinka pats statinys, jo kokybė, tačiau kai kurie jų sukelia diskusiją, jei yra daugiau giluminiai taškai“ (Grunskis, Reklaitė 2012: 64). „Architektūrinė drąsa“ – tai sprendimai, kurie „ne visiems patinka“. Taigi architektai per estetinę poziciją išreiškia

⁹ Jeigu laikytume kultūrinio kapitalo standartus pasižyminčiais koku nors objektyvumu, galėtume pastebėti, jog iš tiesų posocialistinėje Lietuvoje, ypač pirmaisiais nepriklausomybės metais, ekonominis ir kultūrinis kapitalas nesikoncentravo tame pačiame socialiniame sluoksnyje. Tačiau problemiška tai, jog architektūros lauko atžvilgiu kultūrinį kapitalą, kaip ir meno statusą, siekiama įtvirtinti *a priori*.

opozicines nuostatas, supriešindami jas su profesinio lauko kriterijų neišlaikančia estetinė pozicija. Nekonformistiškumas yra atsikartojanti statuso legitimacijos taktika. Pastatui, kuris „ne visiems patinka“ reikia gebančio jį įvertinti žinovo. Stiprinant simbolinį kapitalą, svarbu įtikinti visuomenę, kad architektūra savo estetiniu požiūriu yra svarbus diskusinis dalykas, tačiau kartu išlaikyti sprendimo monopolį. Skonio kultūra ir turimos dispozicijos „netampa kultūriniu kapitalu, kol neįtarpinamos objektyviuose santykiuose tarp ekonominės gamybos sistemos ir gamintojus gaminančios sistemos“ (Bourdieu 1995: 186). Skonio kultūros tapsmui kultūriniu kapitalu svarbūs architektūriniai konkursai, spauda, kritika (Crawford 1991; Dovey 1999; Stevens 1998). Posocialistinėje Lietuvoje esama tik dalies šių mechanizmų, paverčiančių kultūrinės dispozicijas kultūriniu kapitalu. Lauką silpnina architektūrinės spaudos neišsilaikymas. Ypač svarbūs architektūriniai konkursai, kuriuose sprendimai priimami panašiu kultūriniu kapitalu pasižyminčių kolegų (Grunskis, Reklaitė 2012: 140). Nedidelis architektūros konkursų skaičius *Laisvės architektūros* autorių atliktoje architektų apklausoje išskiriamas kaip vienas negatyviausių reiškinių. Su tuo susijęs ir konkursų simbolinės galios mažinimas, kai užsakovas pasirenka ne konkurse laimėjusį projektą. Architektūros kritikos požiūriu, apribojamas galimų vertintojų laukas, kartu pabrėžiant, jog trūksta kritikos (Grunskis, Reklaitė 2012: 189, 216). Architektūros kritika turi būti pateikiama lauko kalba, nukreipta į tai, kas svarbu lauke: „<...> *laisvė reikšti netradicinius architektūrinius įsitikinimus vis dar dažnai ribojama ar to paties konteksto, ar visuomenės, ar net pačios ekonomikos. <...> šie veiksniai lemia, kad apie architektūrą iš pagrindų (!) gali kalbėti ir ją vertinti bet kas bet kur ir bet kaip*“ (Grunskis, Reklaitė 2012: 27). „*Dar viena problema prie to, ką minėjau, – mes neturim profesionalios kritikos. Profesionalių kritikų neruošiam, architektus dauginam, o kritikų nėra*“ (Grunskis, Reklaitė 2012: 81).

Greta brėžiami profesijos apribojimai: siekiama apibrėžti patekimo į profesinį lauką

ribas – kas gali būti architektais, ką turėtų apimti architektų švietimas. Algio Vyšniūno (2013) straipsnyje „*Hamletiškas klausimas: Architektas – profesija ar statusas?*“ naudojama sąvoka „architektūros kokybė“, nurodant, jog ją gali įvertinti tik architektai. Architektūra tekste apibrėžiama kaip menas, ir straipsnis nukreipiamas prieš mėginančius „pasisavinti“ „kūrėjo“ statusą. Architektūrą gali kurti diplomuotas architektas ne todėl, kad jis yra erdvės profesionalas ir žino, kaip ją sukurti, bet todėl, kad tik jis legitimiai gali kurti „meną“. Straipsniu teigiama, jog reikia konkrečiai apibrėžti profesijos turinį, atskirti profesiją nuo galimų konkurentų: „*Galų gale – kas yra studentas, baigęs studijų programą „Inžinerinė architektūra“ (VGTU), kuriam suteikta inžinieriaus profesinė kvalifikacija, bet jis yra giliai įsitikinęs, kad yra pasirengęs dirbti architektūros srityje?*“

Kaip parodo Latouras ir Yaneva (2008), pastangos statiškai apibrėžti architektūrą yra bevaisės, tačiau, kaip atskleidžia Crawford (1991) ir Stevensas (1998), – tai pastangos stiprinti profesinio lauko statusą. Tai ryškėja iš minėtojo straipsnio skyrių pavadinimų: „*Architekto profesijos turinys tapo guminis*“, „*Architektūra aplipo perėjūnais*“. Architektus mokyti gali tik architektai. Bet ką tai reiškia, kai pastatas yra visuma iš santykius jame nusakančios erdvės, leidžiančių nesugriūti inžinerinių struktūrų, iš vienokią ar kitokią estetiką ir galimas kultūrinės reikšmės perteikiančios formos, kartu besisiejantis su kitais pastatais tiek savo vizualine kalba, tiek savo turiniu – programa? Pasak kalbinto architekto, architektai ruošiami tarsi projektuotų be klientų (inf_8) ir ne kaip socialinė specialybė, o kaip atsieta tiek nuo inžinerijos, tiek nuo socialinių mokslų. Per švietimą perduodamas architekto, kaip savipakankamo „kūrėjo“ įvaizdis, kelia frustraciją susidūrus su „realybe“ – konkrečiomis architekto darbo sąlygomis, kur architektas tėra vienas iš statymo dalyvių (inf_8). Per švietimą taip pat tvirtinamas architekto svarbos, reikšmingumo jausmas. Ko neperteikiama – žinių apie socialinę žmonių sąveiką. Socialinės žinios, kaip atskleidžia interviu

su neseniai mokslus baigusiais architektais, architektų švietimo sistemoje yra marginalios (inf_1, inf_2, inf_3, inf_8).

Kitas profesijos ribų apibrėžimo aspektas susietas su architektų skaičiumi. Kai architektų daug, jie tampa vienas iš daugelio profesionalų, praranda savo išskirtinę padėtį. Viešame architektūros diskurse išreiškiama kritika rengiamų architektų skaičiaus atžvilgiu: „Gruzijoje matyti, jog architektai – gerbiami. Kita vertus, ir paruošiama jų nepalyginti mažiau, jei Lietuvoje juos rengia keturios aukštosios mokyklos ir į metus išleidžiama veikia 200 architektų, tai Gruzijoje yra tik dvi aukštosios architektūros mokyklos ir per metus išleidžia ne daugiau 40 architektų.“ (Štelbienė 2013). „Pas estus architektūra sovietmečiu jau buvo menas, o pas mus tų architektų jau tiek buvo priekpta. Manau neįmanoma juos kepti kaip statybininkus ir kartu traktuoti kaip išskirtinius, o dabar jų ruošia dar daugiau.“ (Grunskis, Reklaitė 2012: 73).

Architektūros, kaip meno sampratos, ir architektūros savireferentiškumo įtvirtinimo siekį atskleidžia pastatų tipai, kuriems pirmenybę teikia architektai. Pastatai skirstomi į tuos, apie kuriuos „verta diskutuoti“, ir nesvarbius: „Kartą per trejus – penkerius metus atsiranda pastatas, apie kurį galima rimtai diskutuoti. Visa kita – techniniai, inžineriniai sprendimai“ (Grunskis, Reklaitė 2012: 150). „Reikia skirti du dalykus – reprezentacinę sovietinę architektūrą ir tipinę. Tipinės buvo daug – 80 procentų. Ir tik 20 procentų tokios, kurią galime aptarinėti. Tai puikūs pavyzdžiai, bet jų – 20 procentų, o likę 80 procentų yra masinė statyba“ (Milerius et al. 2009: 159). Būstas, sudarantis didžiąją dalį miesto pastatų, formuojantis žmonių gyvenimo sąlygas, yra nesvarbus architektams. Pastatai, kuriuos siekia projektuoti architektai – visų pirma viešieji pastatai, pvz., muziejai. Kaip pastebėjo vienas architektas, tai tokie pastatai, kuriuose žmonės neužsibūna, juos aplanko, pamato daug žmonių (inf_8). Jie užtikrina tai, kas svarbiausia – pripažinimą lauke, kultūrinio kapitalo atitikimą, galimybę įgyvendinti architekto viziją (daugiau negu statant daugiabučių

kompleksą), pastatu gali gėrėtis daug žmonių. Kitas tinkamas tipas – individualūs namai, kuriuos finansuoja mecenato tipologijai artimas klientas. Mažiausiai kultūrinį kapitalą legitimuojantis pastatų tipas – būsto architektūra, daugiabučiai. Kaip pastebėjo architektas, „gal žinomi architektai juos ir projektuoja, bet apie juos nekalba“ (inf_7). Pastatų tipų gradacija atskleidžia architekto autonomiškumo laipsnį, priimant estetinius sprendimus. Taip pat atskleidžia ir lauke tvyrantią urbanistinę teoriją. Pastatai, pasak architekto (inf_8), kur žmonės „tik įeina, pamiega, išėina į darbą“, nėra įdomūs. Taigi architektai vadovaujasi fordistine visuomenės vizija, kurios socialinės praktikos organizuojamos funkcionalistinio urbanizmo būdu.

Architektams labiausiai rūpi „architektūros kokybė“ – į profesinį lauką gražinanti sąvoka, reiškianti architektūros įvertinimą gildijoje: tai architektų pripažįstami estetiniai standartai, architektūros vertinimo kriterijus, įgaunantis prasmę profesinėse diskusijose, profesinėje bendruomenėje, skirtingai nuo architektūros socialinio poveikio ir antropologijos – erdvės patirties, miestiečio, praeivio įvertinimo ir urbanistinių sprendimų. Visų pirma, architektai yra susirūpinę atitikimu šiems gana neapibrėžtiems estetiniams standartams. „Architektūros lygis“ (Grunskis, Reklaitė 2012: 58), panašiai kaip „architektūros kokybė“, nusako profesionalų grupės pripažįstamą estetinį standartą. Pozityviai vertinamos aptvertos gyvenvietės miesto centre, kurios yra „geros architektūrinės kokybės“ (Grunskis, Reklaitė 2012: 31). Pasak Dovey'aus (1999: 34), pokytis nuo modernybės prie pomodernybės architektūros atžvilgiu susietas su paviršiaus triumfu gylio atžvilgiu. Tai atsiejia architektūrą nuo socialinio konteksto. Išaugusi estetikos ekonominė vertė turinio atžvilgiu paskatina procesus, kuriais forma atsiejama nuo socialinio gyvenimo. Tai, Dovey'aus požiūriu, veda prie prasmės komodifikacijos per estetinį prasmės atgaivinimo siekį. Architektūra įtraukiama į prasmų rinką. Dovey'us (1999: 35) rašo: „Architektai yra išitraukę į fetišizmą, sutelkę dėmesį į formaliąją vizualiką, tolyn nuo

statybų vietas, programos ir socialinio konteksto. Vietų reikšmė žmonių gyvenimui dažnai redukuojama iki prasmės žymėjimo, teksto, kuris turi būti „iškoduotas“. Todėl architektūrą gali vertinti architektai, o įvertinti – atitinkamo kultūrinio kapitalo (t. y. tomis pačiomis preferencijomis pasižymintys) asmenys. Taip architektūra iš socialinės veiklos tampa meno kūrinium, kurį galima išmokti vertinti sukauptu atitinkamai tam tikros rūšies kultūrinio kapitalo. Socialinės grupės, pasak Bourdieu (1995), kovoja dėl teisės į tikrovės apibrėžtis. Nagrinėjamame diskurse steigiamas simbolinė galia, kuri tampa legitimia teise pateikti tikrovės apibrėžtį.

Architektūros statuso dilemos: architektūros kaip meno sampratos problemiškas, komercionalizacija ir valstybinės legitimacijos siekis

Architektų statuso įtvirtinimo problemiškas atskleidžia diskurso prieštaravimai. Viešame architektūros lauko diskurse architektūra apibrėžiama kaip menas (kas ji iš tikrųjų yra ir turėtų būti) ir kartu ji nebėra menas, šiuo atžvilgiu yra ribojama kaip iliustruoja šios citatos: „<...> architektūros reikšmė visuomenei buvo suabejota iš pagrindų. Ji iš aukštojo ir gerbiamo meno sferos jau mūsų laikais nusirito į merkantilinių, o kartais ir kriminalinių nuopolių laukus, neretai ir natūraliai asocijuojamus su negatyvumu ir priešišku visuomenei“ (Grunskis, Reklaitė 2012: 19). „Ji [architektūra] yra menas, skirtas žmonėms gyventi, nors ne visada taip aiškiai matomas ir suvokiamas to paties sociumo, kuriam iš esmės yra skirtas“ (Grunskis, Reklaitė 2012: 32).

Architektūros sutapatinimas su menu yra problemiškas. Be estetinio matmens, ji apima ir kitus – technologinį, erdvinės patirties, naudojimo paskirties ir t. t. Pastatas mieste siejasi su kitais pastatais ir jų naudojimo paskirtimis, judėjimo trajektorijomis. Nauji pastatai keičia kaimynijos struktūrą. Architektūra priklauso

nuo klientų. „Teigti, jog architektūra yra autonomiška disciplina, yra iliuzija“, – rašo Gutmanas ([1983] 2007: 241). – „Autonomiško idėja, deja, buvo interpretuota taip, jog ėmė reikšti, kad architektūra gali ignoruoti savo socialinį kontekstą, neturi sąmoningai ir aktyviai atsakyti į politines ir ekonomines sąlygas, kurios remia jos raišką“. Susiejus statuso įtvirtinimo siekius su estetika, architektūros statusas tampa trapus. Ikimoderniosios architektūros lauke estetinius sprendimus įprasmino kolektyvinės prasmės, taip pat egzistavo skirtis tarp lokalsios žmonių reikmės ir tik daliai visuomenės kuriamos architektūros. Modernusis judėjimas ontologizuoja estetiką kaip objektyvią žmogiškosios esmės išraišką (Michl 1995), bet kartu su modernios visuomenės raida susiformuoja nauji atskaitingumo mechanizmai, kaip ir „idealojo“ kliento vizija. Posocialistinėje Lietuvoje įvyksta architektūros teorijos trūkis ir prasideda savęs paieškos, tačiau viešame diskurse architektūros teorija neaptariama – kodėl statoma vienaip ar kitaip, kodėl vienu ar kitu stiliumi, pvz., atskaitoja architektūros sprendimo pagrindimas – derėjimas prie konteksto (Centras 2013: 14–15; Jarmalis 2012; taip pat žr. interviu su architektu Grunskis, Reklaitė 2012: 124), tačiau „kontekstas“ šiuo atžvilgiu neturi apibrėžto referento. Kaip refleksyviai pastebėjo kalbintas architektas (inf_7), – tai gali reikšti tiek aplinkinių pastatų stiliaus citavimą, tiek kontrastą. Pagrindimų, kriterijų ar paaiškinimų, ką tai reiškia, viešoje erdvėje nėra.

Architektūros kaip meno samprata reiškia, jog forma įgyja pirmenybę pastato turinio arba programos, erdvės, kuri sudaro prielaidas pastato naudojimui, socialinėms sąveikoms atsirasti, santykio su aplinka atžvilgiu. Estetika autonomizuojama atsiribojant nuo to, kaip pastatas struktūruoja erdvinės patirties. Individualizuojama pastato kaip autorinio meno kūrinio nuosavybė. Viena vertus, architektūros kaip estetiškos veiklos samprata leidžia įvardyti ją kaip autonomišką, t. y. neutralią interesų tinklo, kuriame ji atsiranda, atžvilgiu. Kita vertus, tai reiškia, jog per ją galima išreikšti

kritiką¹⁰. Tačiau naudodami erdvę žmonės žvelgia į ją akių lygmenyje – ne kaip architektas iš viršaus į maketą. Jie ją transformuoja. Laikas legitimuoja pastatų estetiką, nes prie jos įprantama, tačiau socialinius santykius ignoruojanti forma yra transformuojama, kaip Pessac būsto gyventojai pamažu perdarė Corbusier sukurtus namus¹¹. Architektūros autonomija yra apribota socioekonominio konteksto, kuriame ji kuriama. Ji maišosi su gyvenamuoju pasauliu ir todėl priimama kitaip negu meno kūriniai. Menas priimamas siekiant išsaugoti jo savybes, architektūra – transformuoti (Frampton 1991: 18).

Ryškesiausia dilema, ribojanti architektų, kaip nesuinteresuotų erdvės profesionalų, statusą architektūrai kaip menui priešinga architektūros *komercionalizacija*. Komercionalizacija yra dabartinio laikotarpio reiškinys: architektai – paslaugą teikianti profesija. „Komercionalizacija“ – tai *in vivo* sąvoka, naudojama architektų, architektūrą skirstančių pagal profesinio lauko kokybės kriterijus: „<...> yra aibė architektų, kurie tik vadinasi architektais, o šiaip yra verslininkai. Kurie nekuria, o vykdo užsakovo norus“ (Grunskis, Reklaitė 2012: 150). [To, jog architektai minimi negatyviame kontekste] „priežastis paprasta – architektūrinis „verslumas“. Jis atvedė į tokią krizę. Architektas mūsų laikais – „negatyvas“. Verslumas žlugdo architektūrą „kaip meną visiškai“ (Grunskis, Reklaitė 2012: 150). Komerciškumas siejamas ne su socialiniu architektūros vaidmeniu, bet

profesijos lauke apibrėžiamų vidinių estetinių standartų atžvilgiu: „architektūros kokybė“. Bankų ar biurų pastatų projektavimas nėra „verslas“, nes nemažina meninės architektūros vertės (Grunskis, Reklaitė 2012: 176).

Greta skiriama „nesąžininga“ architektūra. „Architekto sąžinės“ koncepciją knygoje *Laisvės architektūra* suformuoja Grunskis (Grunskis, Reklaitė 2012), kaip ir architekto „laisvės, nelaisvės ir vidinės vertės dilemą“ (Grunskis, Reklaitė 2012: 33). Ši sąžinė nėra ta, kurios ieško Crawford (1991) klausdama, ar architektūra gali būti socialiai atsakinga. Ji susieta ne su architektų, kaip viešųjų intelektualų, vaidmeniu neoliberaliosios urbanizacijos atžvilgiu. Tai vidinė disciplinos sąžinė, kuri, nesant aiškiai apibrėžtų kriterijų (o jų nėra, nes nėra architektūros teorijos), yra trapi. Architektas iš „suskralinto kūrėjo“ architektūriniame diskurse tampa „visuomenės tarnu“ ar „patarnautoju“, ribojant architekto vidinę laisvę (Grunskis, Reklaitė 2012: 30). Pabrėžiamas „vadybos“, kuria turi užsiimti architektas, negatyvus poveikis „kūrybai“ (Grunskis, Reklaitė 2012: 32; Milerius et al. 2009: 150, 162). Su šiuo galios praradimu siejamas ir „kompromiso“ architektūroje įvaizdis. Nepriklausomoje Lietuvoje architektūra architektų požiūriu tampa „derybų objektu“. Tai reiškia, jog kiti statymo dalyviai gali daugiau įsitraukti, jeigu ne priimant, tai bent diskutuojant apie erdvinis sprendimus¹².

Komercionalizacija reiškia profesinio lauko standartų sukompromitavimą, siekiant užtikrinti užsakovo patitenkinimą. „Verslininko“, „komercinio architekto“ statusas riboja profesinio lauko vienybę, menkina architektūros kaip meno statusą. Taip mažinamas lauko autonomiškumo ir nesuinteresuotumo įvaizdis – vienas

¹⁰ Diskusija, susieta su architektūra kaip menu ir visuomenę transformuojančiu kritiniu menu, pateikiant kritiką per architektūros formą, Vakaruose itin suintensyvė nuo 9 dešimtmečio. Architektūra, kaip kritinis menas, kritikuojama dėl „radikalios“ formos tapatinimo su socialine transformacija. Radikalios formos lengvai pasisavinamos bet kokio ekonomiškai pajėgaus galios subjekto ir tokiu būdu praranda kritinį potencialą. Analizuojamo diskurso rėmuose meno samprata nesietina su kritine dimensija ar meno prasminėmis dimensijomis, pvz., rekonstruoti patirtis per pažįstamų formų pavertimą svetimomis.

¹¹ Atskleidžiama 1969 m. Philippe Boudon studijoje *Lived-In Architecture: Le Corbusier's Pessac Revisited*.

¹² Sociologiniu požiūriu įdomi kompromiso architektūroje samprata. Architektūra skirta gyventi, dirbti, būti, bendrauti. Ji turi būti tinkamos erdvės, nesugriūti, išpildyti estetinius reikalavimus. Pavyzdžiui, individualus namas skirtas jo gyventojų poetiškai ir buitiskai kasdienybei, o visuomeninis pastatas sąveikauja dar ir su kitais pastatais, jų paskirtimis, programomis, kuria susitelkimo erdves, gali sukurti ne traukos, o stūmos lauką.

iš dviejų Crawford (1991) apibrėžtų profesijų legitimuojančių kriterijų. Kai profesijos statusas steigiamas per estetikos autonomizaciją, architektūros, kaip meno sampratą, profesijos atstovai, kurie prisitaiko prie sistemos, trukdo lauko įtvirtinimui. Komercionalizacija kaip retorinis konstruktas – reakcija į lauko padėtį. Skirtis tarp meno ir komercionalizacijos atskleidžia, jog architektūra iš socialinės praktikos srities perkeliama į individualios meninės praktikos sritį. Šitaip architektūra susiejama ne su pastatų naudojimu, sąveika juose, svarba vietos bendruomenėms ar miesto raida, bet su kūrybine veikla, atribota nuo socialumo, ekonomikos, politikos.

Komercionalizacijos sampratą architektūros diskurse padeda paaiškinti Gutmano ([1983] 2007: 232) skirtis tarp *kultūrinių ir komercinių* praktikų. Kultūrinės praktikos yra tokios, kurios leidžia dirbti su klausimais, kuriuos profesijos atstovai apibrėžia kaip svarbius, nes šie reikalauja naujų sprendimų, jų atžvilgiu nėra konvencinių praktikų. Komerciniai sprendimai yra būtent tokie. Tai padeda paaiškinti ir architektų teikiamą pirmenybę tam tikriems pastatų tipams, pvz., muziejus – geidžiamo projektuoti pastato tipas. Architektų žodžiuose atsikartoja tema, jog taikymasis prie užsakovo norų architektų vaidmenį iš kultūrinio, vartojant Gutmano ([1983] 2007) skirstymą, padaro komerciniu. Įtikimas užsakovui siejamas su „idėjų stygiumi“. „*Įtikti užsakovui*“ – reiškia paneigti vidinius lauko standartus: „*Ilgą laiką dažnai buvo realizuojama tai, kas buvo patikrinta anksčiau, ir tai, ką dar galėtų suprasti Užsakovas*“ (Grunskis, Reklaitė 2012: 25).

Skirtingai nuo moderniojo avangardo teikiamos pirmenybės būstui – masiniam, ne individualiam, posocialistinėje Lietuvoje šis pastatų tipas yra laikomas labiausiai komerciniu, mažiausiai geistinu projektavimo objektu. Moderniojo avangardo novatoriški sprendimai (kaip jie bebūtų vertinami šiandien) yra susieti su tuo, jog klientas buvo viešasis sektorius, o būsto projektavimas buvo kultūrinė praktika. Prieinamo būsto schemas kūrė tiek

modernizmo, tiek postmodernizmo klasikais nuo Corbusier iki Boffillo. Prieinamo ar socialinio būsto sritis Lietuvoje sunykusi. Vidutinių ir aukštesnių pajamų pirkėjams skirtas būstas statomas nekilnojamojo turto plėtotųjų, samdančių architektus, bet orientuotų į vartotojų poreikius taip, kaip savo ruožtu juos įsivaizduoja. Tokioje schemeje architekto užduotis yra, pasak kalbinto architekto, šiek tiek prisidėti „*paslepiant kokį kaminėlį, kad būtų gražiau*“ (inf_3), ar užtikrinti statybos leidimo gavimą. Tai mažina architekto autonomiją projekte. Vaidmuo, kai architektas nėra pagrindinis erdvės profesionalas, o „išverčia grubią vystytojo kalbą į dizaino sprendimus“ (Gutman [2004] 2007: 242), neatitinka profesijos savivaizdžio apie tai, kokia yra jos narių užduotis.

Komerciškumas devalvuoja architektūrą, tad architektai siekia valstybinio statuso įtvirtinimo. Skirtingai nuo kitų profesijų, kurių statusas apibrėžtas aiškiau, kaip medicina, inžinerija ar teisė, architektūros statusas, pasak Crawford (1991: 29) ir Gutmano ([1977] 2007a), nėra įtvirtintas mokslo ar valstybės. Priešingai negu Crawford ir Gutmano analizuotoje JAV architektūros profesijos situacijoje, architektūros profesiją Lietuvoje iki nepriklausomybės legitimavo valstybė, kartu ji buvo legitimuojama kaip mokslas. Architektūros politiškumas, kurį nagrinėja Rancière'o pozicija besiremiantys ir kiti kritinės perspektyvos autoriai, nagrinėjamame diskurse įgauna kitą matmenį. Architektūra susiejama su politika per valstybinės legitimacijos poreikį, kurį apibrėžia skirtis tarp Statybų įstatymo ir svars-tomo Architektūros įstatymo. Egzistuojantys statybas reglamentuojantys teisės aktai nepadarо architekto pagrindiniu statymo proceso dalyviu. Politika architektūros lauko diskurse figūruoja kaip normatyviųjų apribojimų erdvė ir teisinio įsitvirtinimo siekis: „*Lietuvos architektūros apolitiškumas lėmė net tai, kad ilgą laiką į teisinę terminologiją niekaip negalėjo prasibrauti žodis „architektūra“, ir net Statybos įstatyme šio žodžio ilgai nebuvo. Matyt, dėl tos pačios priežasties šiandien, po dvidešimties Nepriklausomybės metų, dar nėra architektūros įstatymo <...>*“ (Grunskis,

Reklaitė 2012: 21), „<...> visas architektūros vertinimas paliekamas pačiam cechui. Ir nors tai neabejotinai turi tam tikrą prasmę, visuomenė vėl lieka be aiškiai ir oficialiai valstybės nurodytų orientyrų, o architektūros čempionai tėra žinomi tik siaurame „šeimyniniame“ rate“ (Grunskis, Reklaitė 2012: 220).

Architektūros įstatymas interpretuotinas kaip pastanga iš naujo legitimuoti architektūros ir architekto reikšmę situacijoje, kurioje architektūra turi tapti enterpreneriška. Tam reikia apibrėžti *kokybišką architektūrą*, taip pat apriboti, kas gali užsiimti architekto veikla (architektas turi būti baigęs universitetines *menų studijų* srities architektūros krypties studijas – taip nesuteikiant architekto teisių architektams inžinieriams) (LR architektūros... 2012). Tai artima modernistiniam siekiui kurti objektyvų estetikos standartą (Michl 1995), tačiau architektūros istoriją sudaro architektūros stiliai, teorijos, kolektyvinės prasmės, išreikštos architektūros kanonuose, ir pastangos juos keisti, utopinės naujos visuomenės vizijos, tad teisinis architektūros kokybės apibrėžimas tampa problemiškas.

Galima skirti ir kitus analizuojamojo diskurso prieštaravimus, atskleidžiančius, kaip steigama profesinio lauko galia. Vienas iš tokių prieštaravimų – „konteksto“ ir „architektūrinės drąsos“ santykis. Pabrėžiama, jog vieno ar kito žinomo architekto ar konkurse įvertinti pastatai „dera prie konteksto“, kita vertus, formuojama mintis, jog geras architektūrinis darbas visada konfliktuoja su aplinka. Vartojama „diktato“ sąvoka, kuriai suteikiamas pozityvus atspalvis, nors pabrėžiama, jog tai potencialiai lemia konfliktą su aplinka. Kontekstas čia įgyja dvejopą, nors ir ne aiškiai atskirtą prasmę, kaip gamtos ir socialinis kontekstas: „*Bet kuris miestas <...> pilnas pavyzdžių, kuriems vienaip ar kitaip buvo (ar yra) būdingi urbanistinio, architektūrinio, kūrybinio ar kitokios rūšies diktato ženklai. Ir, aišku, jie nebūtinai bus vertinami neigiamai. Labai dažnas tokių architektūros pavyzdžių bruožas – didesnis ar mažesnis konfliktiškumas su nusistovėjusia aplinka, polemika*

su galiojančiomis lokaliomis vertybėmis ar net socialine etika. Toks jų kontroversiškumas ir egoistiškas išskirtinumas labai dažnai gali būti ir kūrybinio genialumo požymis“ (Grunskis, Reklaitė 2012: 258). „*Už penkiasdešimt litų kurdamas gerą architektūrą tu konfliktuoji su aplinka. O darydamas tiesiog inžinerinį įrenginį tu su ja nekonfliktuoji. Nėra architektūros, nėra ir konflikto. <...> daugeliu atveju tereikia tiesiog įvykdyt užsakymą. O kurti nereikia. Jei kurti – bus konfliktas“* (Grunskis, Reklaitė 2012: 151). Diktatas yra gerai, kai atitinka architektų keliamus reikalavimus formai. Ši drąsos samprata, reiškianti konteksto paneigimą, ateina iš moderniosios vizijos, reikšmingos architektūrinėje vaizduotėje. Pastatų derėjimas prie konteksto ateina iš tvrios plėtros vizijos (vienas iš šiuolaikinės visuomenės reikšminių ženklų). Naudojamų reikšminių ženklų referentai neapibrėžiami – vizualizacijose pastatai pateikiami stovintys tuščiose pievose, tačiau tekstas prie jų nurodo, jog pastatai puikiai dera su kontekstu. Paralelinis šių sąvokų vartojimas atskleidžia, kaip profesiniame diskurse pasitelkiami populiarūs kitų disciplinų įvaizdžiai, neartikuliuojant jų prieštaravimo.

Kita dilema susieta su „sovietmečio“ architektūros vertinimu. *Sovietmečio* sąvoka apibūdina tiek architektūros lauko tapatumo užuomazgas, tiek tęstinumą, tiek lūžį. Kaip architektūros lauko konstruktas – tai erdvė, kurios atžvilgiu save apsibrėžia architektai. Modernioji architektūra reikšminga profesinio lauko steigčiai, kartu su ja architektūra iš naujo įtvirtinama kaip moderni profesija. Lietuvoje šis santykis sudėtingas, nes moderni architektūra įgyvendinama neigiamoje istorinėje erdvėje. Sovietmečio artikuliacija atskleidžia profesinio lauko savo padėties vertinimą ir siekius šiandien. Sovietmetis siejamas su profesijos tapatumo formavimusi, pasididžiavimu, nostalgija aukštam architekto statusui, ypač didele Lazdynų mikrorajono Vilniuje simboline svarba, pagarba tuo metu kūrusiems architektams kaip profesijos autoritetams. Modernizmo laikotarpis, palikęs architekto herojaus tropą,

stiprus architektūrinėje vaizduotėje, bet architektūra sovietmečiu architektūrinėje vaizduotėje įgyja ambivalentišką statusą. Tai atskleidžia tiek sovietmečiui, tiek kapitalizmui diskurse pateikiama kritika. Šiame diskurse skleidžiasi keli santykio su architektūra valstybinio socializmo laikotarpiu tipai:

- siekiama išsaugoti moderniąją architektūrą, pabrėžiamas jos išskirtinumas, meninė vertė. Aršiai kritikuojama priešinga pozicija, siejama su kultūrinio kapitalo stoka;
- apibūdinama neigiamai pabrėžiant kūrybos apribojimus, medžiaginį apribojimą ir formuluojant „kolaboravusių architektų“ įvaizdį¹³.

Siekis išsaugoti sovietinio modernizmo pastatus (Grunskis, Reklaitė 2012: 278), išsakomas paraleliai neigiamos architektų padėties sovietmečiu vertinimui (Grunskis, Reklaitė 2012: 289). Pirmasis 2013 m. architektūros pokalbių fondo ciklas vadinosi *Disidentiškumas architektūroje*. Daug dėmesio šiame cikle skirta architektūrai socialistinėje valstybėje. Tačiau atsiskleidė Duttono ir Manno (2000) bei Jamesono (1985) kritikuojamas formos ir turinio sumaišymas. Disidentiškumo paieška susitelkia į formą, reiškia jos peržiūrėjimą, abstrakčiai siejant su opozicija *vyrujančioms tendencijoms*. Architektūra grąžinama į save – į meno sritį. Tai vidinis savipakankamas architektūros, kaip iš visuomenės išskirtos erdvės, disidentiškumas. Formuojamame diskurse neatsiskleidžia suvokimas, kaip architektūrą veikia politinės ekonominės laikoerdvio sąlygos.

Architektūra kaip menu suinteresuoti architektai kritikuoja kapitalizmą (Grunskis, Reklaitė 2012: 194), bet kartu socialinio architektūros turinio atžvilgiu retransliuoja neoliberalias idėjas.

¹³ Posocialistinės Lietuvos architektų santykiui su moderniąja architektūra valstybinio socializmo laikotarpiu išskleisti reikėtų atskiro straipsnio. Santykis su architektūros kūrimo sąlygomis, dirbusiais architektais ir sukurta architektūra tampa tarsi psichologiniu perkėlimo mechanizmu, iš kurio galima rekonstruoti šiandieninį profesijos savivaizdį, kuris, be abejo, yra neunifikuotas.

Architektų žodžiuose neatsispindi demokratijos reikiamybė. Jei „visuomenė nesupranta, kas yra gera architektūra“, ir kartu ne visuomenei kuriama, ne su ja dirbama, bet izoliuojamasi, tai ar „architektūros komercionalizacijos“ apribojimas sukurs socialiai geistinus rezultatus, jeigu architektai statys taip, kaip siūlo jų vaizduotė (kas nebuvo įmanoma net valstybiniame socializme, nors to tikėjosi modernūs avangardas)? Analizuojamame architektūros diskurse kritikuojami dideli prekybos centrai miesto centre, kaip kartais ir dangoraižiai, neišvaizdūs, prastos statybų kokybės daugiabučiai, susiejami su jauno verslo pelno interesais. Kritikuojamas kapitalizmas, tačiau didžiuojamasi banko pastatu. Kritikuojamas sovietmetis, ir jame išsiskleidžia architektūrinės nostalgijos erdvė. Kapitalizmo kritika veikiau susieta su formaliąja kritika ir architekto galios klausimu negu su socialinėmis pasekmėmis.

Vakarų architektūros diskurse svarstomas socialinės architektūros radikalumas, o Lietuvoje radikalumas yra architekto suvokimu habitualizuotų estetinių aspektų pajudėjimas¹⁴. *Mainstreamo* atmetimas Vakaruose reiškia socialinės architektūros paieškas (Jones, Card 2011), o posocialistinėje Lietuvoje *mainstreamo* atmetimas yra architektų įsivaizduotas kompromiso su užsakovu atmetimas, taip vėl architektūrą uždarant hermetiškame architektūros lauke.

„Architektų žmonės“¹⁵

Architektūros, kaip socialinės praktikos idėjos, plėtojimas Vakarų architektūros teorijoje nuo

¹⁴ Habitualizuotų estetikos standartų architektūroje analizė savaime įdomi tema, atsižvelgiant į tai, kad nepriklausomybės pradžia susieta su iš socialistinio laikotarpio paveldėtais moderniosios architektūros standartais. Nauji estetikos standartai, susieti su „miesčioniška vizija“, pasak vieno architekto, arkomis ir persikine spalva, yra nauja estetikos raiška, kurios kilmės ir paplitimo analizė būtų prasminga suvokiant architektūrą nepriklausomoje Lietuvoje.

¹⁵ Žr. Russello Elliso ir Danos Cuff veikalą *Architects' People*.

XX a. 7-ojo dešimtmečio sieja architektūrą su mokslu ir visuomene ne per „objektyvias“ žmoniškųjų poreikių apskaičiavimo ir įgyvendinimo technologijas, bet su antropologine, politiška erdvės ir žmonių poreikių analize (Kostof 1989; Crawford 1991; Jones, Card 2011; Stanek 2011)¹⁶. Estetinių sprendimų diktavimas analizuojamame diskurse sutapatinamas su socialine kritika. Tačiau architektūra išimama iš socialinių santykių tinklo, turinčio daug suinteresuotų dalyvių – nuo konkretaus namo gyventojų iki kaimynijos, kurioje pastatomas pastatas, ir visuomenės plačiausia prasme. Nuostata, jog „[erdvė] leibniciškai proksimalinė ar net einšteiniškai „susikabinusi“ su laiku“: „*mentalinė, semantinė, fizinė, istorinė ir abstrakti*“: *persmelkta genius loci: kurios grožis patiriamas „dostojevskiškąja, iki galo nepažinta sielos dalimi, kuri leidžia patirti katarsį“* (Grunskis, Reklaitė 2012: 261–263), tarsi artima Lefebvre'o idėjoms apie visapusišką miesto patirtį, nuotykių ir estetiškes patirtis, bet kyla klausimas, kas būtent taip dostojevskiškai patiria miestą. Kur šiose patirtyse atsiduria, pvz., aptvertos ir saugomos bendruomenės, besisegmentuojančios miesto dalys, prieinamo būsto ir apribotos viešosios erdvės klausimai? Lefebvre'o apibrėžiamas socialinis erdvės matmuo, formuluotė, jog erdvė yra socialinė – socialiai gaminama ir gaminanti, čia

¹⁶ Tačiau poreikis skirti architektūrą ir „socialinę architektūrą“ atsiranda tada, kai socialumas išnyksta iš profesinio lauko kaip integrali jo dalis. Architektūra yra socialinė praktika, tačiau koncentracija į architektūros, kaip autonomiško meno, viziją, iš kurios eliminuojami naudotojai, paskatina priešingas praktikas – sutelkti dėmesį į naudotojus, į įvairių socialinių poreikių sprendimą ten, kur architektūra neskiria savo pastangų: nuo apleistų rajonų gavtinimo iki socialinėms paslaugoms skirtų pastatų kūrimo, projektavimo skurdžiose bendruomenėse ir t. t. Akcentuodamos skirtį nuo „pagrindinės architektūros srovės“, tokios praktikos redukuoja estetikos reikšmę. Bet tokia dichotomija – estetika versus socialinė atsakomybė, forma versus naudojimas atskleidžia architektūros vaidmens modernioje visuomenėje problematiškumą. Kita vertus, diskutuojama, kiek „socialinei architektūrai“ pavyksta išvengti paternalizmo, ar tai netampa nauja profesinės legitimacijos strategija (pvz., Jones, Card 2011).

praleidžiama. Socialumas atima semiobjektyvų ir individualistinių matmenį, kuris steigia architektūros lauko autonomiją.

Crawford (1991), Gutmanas ([2004] 2007), Duttonas ir Mannas (1996) kelia klausimą, kaip popostmoderni profesija galėtų vėl imti demonstruoti socialinę atsakomybę. Gutmanas ([1983] 2007: 228) atskleidžia du būdus, kuriais architektai gali veikti statymo praktiką. Pirmasis – kai jiems tiesiogiai užsakomas projektavimas; antrasis – kai kaip profesionalai jie įsitraukia į kultūrinio ir politinio konteksto formavimą, kuriame apibrėžiama statybų industrijos praktika. Nors svarstomi politinio įtvirtinimo mechanizmai (pvz., Architektūros įstatymas), tačiau jie nukreipiami veikiau į lauko interesų konsolidavimą negu į platesnius socialinius klausimus. Architektūra analizuojamame diskurse traktuojama estetikos požiūriu, architektūros profesija kaip priklausoma nuo inžinierių bei statybos sektoriaus ir su jais konkuruojanti, apribota nekilnojamojo turto plėtotojų. Tačiau erdvė yra socialinis darinys. Estetinis sprendimas architektūroje visada bus susietas su erdvės planavimu, jo išraiška – su kultūrinių prasmų sistemomis.

Architektų žmonės – tai architektų vizija, kokiems žmonėms yra kuriami jų pastatai ir erdvės, įsivaizduojami jų naudotojai (Ellis, Cuff 1989: 3). 9-ajame dešimtmetyje Dana Cuff (1989), nagrinėdama 7 žymių New York'o architektų žmones, nustatė, jog šie architektai žmones skirsto į „aš, tokie kaip aš ir visi kiti“. Architektų žmonės, pasak jos, visų pirma pats architektas ir kiti architektai – iškilūs kolegos. Žmonės architektūroje atsiranda apibendrintai, kaip suvokėjai, bet ne transformuotojai ir aktyvūs interpretuotojai, judantys per erdves arba veikiantys nustatytus vaidmenis erdvėje, bet nesąveikaujantys, neveikiantys grupėmis. Sąveikos reikalaujantys socialiniai dariniai, nuo šeimos iki draugystės, bendruomenės, architektų požiūryje yra, kaip formuluoja Cuff (1989), – iškreiptai apibrėžti (*ill defined*).

Svarbiausi architektų žmonės – kiti architektai (Grunskis, Reklaitė 2012: 148). Tai

atskleidžia pasirinkimas *Laisvės architektūroje* individualiai kalbinti kolegų nurodytus architektus. Nepakalbintas nė vienas būstą (ne individualias rezidencijas) projektuojantis architektas. Kalbinami *menininkai* arba neigiami lauko herojai. Svarbiausia – kolegų įvertinimas, o ne „*įtikti užsakovui*“ ar juo labiau – „*vairuotojų būreliui*“. Tai atskleidžia ir architektūros konkursų svarba bei viešai išsakoma kritika, kai pasirinktas ne komisijos išrinktas, o užsakovo pasirinktas variantas. Klientas tampa *kitu*, pateikiamas kaip stokojantis kultūrinio kapitalo, jį „*reikia mokyti*“ (inf_7) arba jis „*daro nesqmones*“ (inf_8): „<...> susitinku su užsakovu, negaliu vienareikšmiškai vykdyti jo norų, nes aš turiu savo pasaulėžiūrą, aš matau evoliuciją ir jaučiu pareigą jam suteikt kažką edukacinio“ (Grunskis, Reklaitė 2012: 148); „<...> pasikeitus architekto laisvės ir tapatumo suvokimui, socialinė ar bent jau Užsakovo edukacija tapo viena iš architekto priedermių“ (Grunskis, Reklaitė 2012: 33); „Užsakovų, kurie suprant gyvenamojo namo architektūrą, yra labai nedaug“ (Grunskis, Reklaitė 2012: 58). Kitaip vertinamas darbas mecenatui, įgalinančiam drąsius architekto kūrybinius sprendimus, keliančiam jam iššūkius (Jarmalis 2012; Grunskis, Reklaitė 2012: 125). „*Kūrėjas neprisimena, kad būtų turėjęs tokį reiklų užsakovą. Verslininkas reiklus ir darbininkams, ir architektams, labai pedantiškas, bet nebijojo savo naujajame name išmėginti netradicinių sprendimų. Su tokiais žmonėmis architektams nelengva dirbti, bet įdomu*“ (Jarmalis 2013). Mecenato, kaip idealaus kliento, troškimas stipriai išreikštas architektų diskurse. Pvz.: architektas aptariamasis kaip lygus popiežiui – atsiskleidžia išmanančio ir *autocritas* pasižyminčio mecenato siekimas (Grunskis, Reklaitė 2012: 175). Taip architektūros profesija gražinama į laikus iki moderniojo judėjimo, kai architekto vertę legitimuoja mecenato statusas. Vėl išryškėja diskurso prieštaravimai – modernioji kryptis steigia profesijos tapatumą, tačiau kartu atmetama viskas, kas sudaro jos turinį. Be to, siekiama viešųjų intelektualų statuso, bet atvirai pabrėžiamas demokratinės visuomenės atmetimas.

Požiūris į klientą persipina su požiūriu į visuomenę. Visuomenė traktuojama kaip vienalytė masė, stokojanti kultūrinio kapitalo ir turinti nepagrįstų interesų. Architektūra nėra visuomenės raiška ir architektūra nėra skirta visuomenei. Ji yra atsieta nuo visuomenės, visuomenę reikia mokyti ją suprasti¹⁷. Su šia samprata susijusi ir nuostata paveldosaugos atžvilgiu. Paveldosaugininkai ir paveldosauga – vieni iš pagrindinių architektų konkurentų, priimant erdvinis sprendimus (Grunskis, Reklaitė 2012: 54, 75). Santykį su šiais statymo proceso dalyviais architektai apibrėžia beveik kiekviename viešame pasisakyme. Architektų ir paveldosaugininkų pasaulėžiūros skirtumus detaliau nagrinėjo Aldis Gedutis (2012). Architektų požiūris į paveldosaugą atskleidžia architektūrinio diskurso prioritetus. Visų pirma, kaip pastebi ir Gedutis (2012), tai yra estetiniai kriterijai, apibrėžiami architektūros lauko skonių hierarchijoje. Šiuo požiūriu reikšmingas architektų ir paveldosaugininkų santykis moderniojo ir ikimoderniojo paveldo atžvilgiu. Viena vertus, nesutariama dėl naujų pastatų statymo miesto dalyse, apibrėžtose kaip paveldas ir pasižyminčiose daugiausia ikimoderniaja architektūra. Kauno miesto architektų sukurti plakatai „*nesveika paveldosauginė meilė žudo*“, „*Sveiko proto ministerija išpėja: Paveldosaugininko meilė trikdo miesto kraujotaką ir mažina jo potencialą*“¹⁸ tapo vieša Kauno architektų kritika dėl Kauno naujamiesčio apsaugojimo (panašaus

¹⁷ „Kauno architektūros festivalis pirmą kartą vyko 2013 m. rugsėjo 1 d. – spalio 30 d. Jį organizuoja Lietuvos architektų sąjungos Kauno skyrius. Jo tikslas – sudominti žmones profesionalia architektūra, padėti ją suvokti. Du mėnesius truksiantis festivalis pasiūlys daugiau kaip dvi dešimtis nemokamų, visiems atvirų renginių. Pagrindinė renginio tema – miesto centrinė dalis ir jos ryšys su upėmis.“ Prieiga per internetą: <http://kauno.diena.lt/naujienos/miestas/nutrusiusiai-laisves-alejai-architektu-vizijos-479497#ixzz2M6b5tF8G>.

¹⁸ „Išgirdo architektus: kultūros ministras kviečia dalykinį susitikimą“, 2012-05-15. Prieiga per internetą: <http://www.pilotas.lt/index.php/lt/pulas/item/1763-i%C5%A1girdo-architektus/kult%C5%ABros-ministras-kvie%C4%8Ddia-dalykin%C4%AF-susitikim%C4%85> [žiūrėta 2013 m. sausio 12 d.].

turinio pastabos buvo išsakytos ir šio straipsnio autorės atliktų interviu su architektais metu). Kita vertus, paveldosauga nesaugo ar, architektų požiūriu, nepakankamai saugo tai, ką nori saugoti patys architektai – modernųjų paveldą¹⁹ (Grunskis, Reklaitė 2012: 107). Santykis su paveldosauga atskleidžia, kas, architektų požiūriu, turėtų priimti sprendimus dėl miesto kaitos. Fizinė miesto erdvė traktuojama kaip priklausanti ir turinti priklausyti architektams: „O čia žmonės, išvis nesusidūrę ir nesusiję su tuo, ir nežinantys, ką reiškia žodžiai „architektūrinis mastelis“, bando saugot ar draust kažką. Tai didelė blogybė“ (Grunskis, Reklaitė 2012: 150). Frazę „žmogiškasis mastelis“, pasak architektūros istoriko Spiro Kostofa (1989: XV), architektūroje reiškiančią tai, kad atsisakymas domėtis, kaip žmonės nori gyventi, pakeičiamas įsivaizduojamu architektūros formavimu pagal žmogaus kūno proporcijas, čia simboliškai pakeičiamas fraze „architektūrinis mastelis“, taigi architektūra suvokiama, vertinama pagal savo pačios proporcijas.

Negalima teigti, kad visuomenė visai nefigūruoja architektų žodžiuose. Kai kurių architektų pasisakymuose keliamas klausimas, „ar suinteresuota visuomenė gauna pakankamai informacijos apie projektus ir architektūrą apskritai?“ (Grunskis, Reklaitė 2012: 215). Tai gražinama atgal į architektų pirmenybę „visuomenės“ atžvilgiu ir poreikiu šviesti visuomenę: „Ar vyksta architektūrinė visuomenės edukacija ir šalinamas architektūros neraštingumas?“ (Grunskis, Reklaitė 2012: 215). „Žmonės“, „visuomenė“, „sociumas“ architektūriniame diskurse dažniausiai iškyla neigiama prasme, kaip ribojantys architektų kūrybingumą, nepritariantys, varžantys unikalių pastatų atsiradimą. Bendruomenė ar visuomenė gesina „architekto intuityją“ ir meną: „Daug blogesnis dalykas, kai architektų intuityvumą gesina ne patys architektai, o visuomenė. Ir architektai su tuo nekovoja. Ar gali

vairuotojų būrelis nutarti, kas ir kaip turi būti, atrodyti mieste? Tai yra ir būtų baisu“; „<...> visuomenė, kuri niekam nepritaria“ (Grunskis, Reklaitė 2012: 124); „Kada suprantu, kad darbas baigtas? Nesu to suvokęs nei karto. <...> Ir visos sociumo kuriamos aplinkybės trukdo iki to prieit“ (Grunskis, Reklaitė 2012: 152); „Jeigu kalbam apie kūrybą, joje reikia intuityvumo. Ir ten jo yra maksimaliai daug. Sociumas tą intuityvumą suvalgo nekramtydamas, ir tada lieka nuogas, tuščias, niekam neįdomus daiktas“ (Grunskis, Reklaitė 2012: 149).

Kartais „žmonės“ iškyla kaip architekto pastiprintojai, leidžia sustiprinti mintį kritikuojant verslo dominavimą kūrybinės architekto veiklos atžvilgiu. Tada iškyla teisėtai pasipiktinusios (o prieš tai – neteisėtai pasipiktinusios) visuomenės įvaizdis. Jis visada apibendrintas. „Žmonės“ tampa homunkulais architektūros dvasinėje ir fizinėje kovoje tarp meno ir verslo ar komercijos: „<...> pagaliau, dalis sociumo pasijunta buvusi kažkur nuošalyje tuo metu, kai kažkas keitė ir „tvarkė“ jiems taip pat bent jau mentaliai priklausančią erdvę ir vietą. <...> tik vėliau, atitokęs nuo euforinės psichologinės įtakos ar optimistinės hipnozės, gali suvokti, kad miestas turėjo ar galėjo atrodyti kitaip ir kad jo raida buvo smarkiai paveikta laukinio kapitalizmo išauginto socialinės galios subjekto, kuris esminių miesto raidos klausimus darė besivadovaudamas gryna komercine logika, o ne kultūrinėmis vertybėmis“ (Grunskis, Reklaitė 2013: 259).

Visuomenė, stokojanti kultūrinio kapitalo, siejama su *demokratija*, kuri savo ruožtu tapatinama su habitualizuotais estetikos standartais, jų reprodukuojimu, estetika, dėl kurios visi sutartų. Tai ne Lefebvre'o miestas kaip *oeuvre* ar, kaip apibrėžia David Harvey (2003), – teisė perkurti save kuriant miestą. Architektai kritiškai vertina galimas demokratiškos architektūros gaires: „Grįžčiau prie diskusijos pradžios, kai kalbėjome, kodėl sovietmečiu buvo 20 procentų iš tikrųjų modernių, postmodernių pastatų. Ogi dėl to, kad buvo diktato laikai. Niekas neklusė visuomenės – kaip jūs norite. Dabar norima įtikti visoms visuomenės grupėms, visoms interesų

¹⁹ Architektūros fondo vykdytos ekskursijos, paskaitos, diskusijos, susietos su moderniojo paveldo saugojimu.

grupėms, turime gana anemišką rezultatą – kai įtinki visiems, tai iš tikrųjų neįtinki niekam“ (Milerius et al. 2009: 162); „Jeigu žiūrėtume į gryną architektūros istoriją, pamatytumėte, kad architektūroje niekada nebuvo liaudies nuomonės. <...> Klasikinė architektūra yra tik teiginys, ji niekada nebuvo skirta liaudžiai. Architektūrą liaudžiai padėkime į šalį. Kalbant apie profesionalią architektūrą, ji visada buvo diktatoriška ir yra išlikusi kaip šio diktato rezultatai“; „Architektūra niekada nebuvo populiarus menas – popmenas, niekada. Tai buvo išskirtinė šaka, kaip muzika...“; „<...> architektūra niekada iš esmės nebandė įtikti. Tiesa, anksčiau tiesiogiai iš architektūros niekas pinigų nedarė. Komercinė architektūra neegzistavo“ (Grunskis, Reklaitė 2012: 175); „<...> kai architektūra tapo jau nebe aristokratų, o demokratijos reikalu, tuo pačiu momentu ji prarado pati save, nes to niekada istorijoje nebuvo“ (Grunskis, Reklaitė 2012: 176).

Čia demokratijos samprata priartėja prie Rancière'o (2001: 4, 7; 2004: 5) perteikiamos prasmės. Demos ir demokratijos sąvokos visų pirma buvo suformuluotos neigiama prasme, išreikšdamos tai, jog kalba neturintieji teisės kalbėti. Kai architektūra sutapatinama su menu, demokratija negali būti vienas iš grindžiančių aspektų, nes menas, kaip individuali raiška, perduoda totalinę kūrėjo viziją. Demokratinė perspektyva į architektūrą architektų požiūriu ją menkina, nes tai, kas formuojama sąveikoje, nebėra menas kaip individuali raiška – tai apribotas menas: „Menas negali būti sukurtas demokratijos mechanizmu. Vis dėl to mene turi būti individualus požiūris. Kitas dalykas – tas individualus požiūris gali išplaukti ne iš vieno žmogaus, gali atspindėti kūrybinio kolektyvo poziciją. Tačiau jokiū būdu ne beribės visuomenės“ (Grunskis, Reklaitė 2012: 138).

Socialumas siejamas su amorfiška, „beribe“ visuomene. Pastatai aptariamai izoliuoti, paminint, jog reikia derintis su investuotoju, visuomene, statybininkais, bet socialinis kontekstas, pastatų planas, santykis su kitais pastatais, bendruomenėmis, žmonių veikla

nagrinėjamame diskurse nefigūruoja. Žmonės diskurse atsiranda kaip atitolę naudotojai, užpildantys pastatą, o ne aktyvūs transformuotojai, įvairios grupės. Diktatas – tai kūrėjo asmeninis sprendimas, demokratija, abstrakčiai įsivaizduojama kolektyvinė architektūros kūryba. Architektūra yra arba menas – kaip individuali kūrėjo veikla, arba verslas – atitikimas užsakovo, kuris retai kada yra bendruomenė ar net savivaldybė, poreikiams. Šiame kontinuume socialumas išnyksta. Kai jis atsiranda, – tai gyventojų triukšmo, pasitelkiant Rancière'o sąvoką, pavidalu. Šie gyventojai redukuojami arba į beasmenę visuomenę, arba į kultūrinio kapitalo stokojantį užsakovo asmenį.

Kliento ir visuomenės, kaip kuriančių architektui apribojimus, apibrėžtis problemiška, nes architektūros paskirtis ir prielaida yra jos naudojimas. Poreikiai, kurie galėtų būti traktuojami kaip įgalinimas, pirminės architektūros prielaidos, suvokiami kaip apribojimai. Taip pat gyventojų, miestiečių, miesto bendruomenių poreikiai yra sudėtingesni negu architektų apibendrintai apibrėžiami habitualizuotų estetikos standartų atkartojimu. Kaip rašė Lefebvre'as (1996: 147) veikale „Teisė į miestą“, miesto gyvenimas reikalauja vienalaikiškumo ir susidūrimo vietų, sukuriančių erdvę takiems, kintantiems kasdienio gyvenimo ir socialinės sąveikos santykiams, susietiems su žmonių poreikiais saugumui ir atvirumui, užtikrintumui ir nuotykiui, darbo organizavimui ir žaidimui, t. y. tam, kas nuspėjama ir nenumatyta, panašumui ir skirtumui, izoliacijai ir susidūrimui, keitimuisi ir investavimui, nepriklausomybei, netgi vienatvei ir komunikacijai. Jeigu funkcionalistinis urbanizmas redukavo antropologinius žmogaus poreikius į fordistinei visuomenės organizacijai tinkamą gamybos ir reprodukcijos ciklą, tai toks apibendrintas visuomenės traktavimas dar labiau redukuoja socialinį pasaulį. Naujų erdvių sprendimų paieškos, ypač būsto atžvilgiu, sugrąžintų architektus iš komercinės į kultūrinę sritį, o įsitraukimas į darbą su visuomene, o ne prieš ją, suteiktų potencialo susigrąžinti idealų klientą ir architektūros reikšmės visuomenei svarbą.

Nagrinėjamą diskursą papildė jaunų, ką tik baigusių studijas ir pradėjusių veiklą architektų požiūris, išsakytas interviu apie būsto projektavimą. Galima skirti pagrindines linijas: architektams trūksta socialinių žinių apie architektūros vaidmenį; architektai perteikia neoliberalų požiūrį į žmonių sąveiką, susietą su būstu. Šiame požiūryje ryškėja privatumo svarba ir aptvertų bei saugomų gyvenviečių, kaip savaimė suprantamo miesto plėtros būdo, normalizavimas. Miesto plėtros atžvilgiu kalbintiems architektams užduoti klausimai apie naujus būsto projektus Vilniuje ir socialinę įvairovę mieste. Savo vaidmenį architektai suvokė kaip ribotą – praktikos apribojimus siejo su plėtotojų ar klientų užsakymais, valdžios institucijų nustatytais reikalavimais. Būstas traktuojamas kaip prekė – geresnėse teritorijose brangesnė, blogesnėse teritorijose pigesnė. Architektų požiūris grindžiamas veikiau laisvos rinkos ideologija negu konkrečia perspektyva į architektūros politinį, socialinį vaidmenį. Kalbinti architektai teigė galintys aptarti techninius projektų parametrus ir kalbėti apie architektūrinę estetiką, tačiau mažiau galėjo reflektuoti architektūros socialinį vaidmenį. Socialinės įvairovės kaitą mieste architektai traktuoja kaip objektyvų procesą, veikiant rinkos dėsniams. Ji laikoma nenatūralia ir sunkiai įgyvendinama. Uždarumo formos, atsiribojimas laikomi natūralia privatumo poreikio išraiška, tačiau kartu ir kaip atsakas į modernistinio projekto formas, paremtas kolektyvinėmis erdvėmis, kurios, taikant Lefebvre'o (1991) vartojamą terminą architektų požiūriui išreikšti, nebuvo kolektyviai pasisavintos. Tokiu būdu architektai savo nuostatomis ir veikla prisideda prie esamo miestų plėtros modelio normalizavimo, legitimavimo ir fizinio įtvirtinimo. Tačiau kalbinti neseniai studijas baigę architektai taip pat išreiškė poreikį geriau suprasti socialinius architektūros aspektus, mažiau išreiškė galios poreikį negu viešą diskursą formuojantys vidurinėsios ir seniausios kartos architektai, bet akcentavo neturintys žinių apie socialinius architektūros aspektus.

Architektų praktika Lietuvoje formaliai tarsi atitiktų reaguojimą į 7-ajame dešimtmetyje Europoje suintensyvėjusių funkcionalistinio urbanizmo kritiką – atsisakoma urbanistikos ir kuriama architektūra be miesto plano, kaip siūlė Bofillas savo *Miesto erdvėje* projekte (Stanek 2011: 206–219). Tačiau nagrinėjamas diskursas neįtraukia kritinių miesto studijų turinio: demokratinio dalyvavimo, žmonių sąveikos miesto erdvėje, alternatyvių būsto praktikų idėjų. Aplinkos reikšmė žmonėms ir jos patirtis architektų žodžiuose – marginali tema.

Posocialistiniame architektūros lauke formuluojamos ir alternatyvios idėjos. Analizuojamas diskursas, kaip ir pati architektų veikla, kinta laike. Imta plėtoti naujas bendruomenės vystymo iniciatyvas, 2013 m. ruduo buvo gausus architektūrinių renginių, pastangų „megzti ryšį su visuomene“. Taigi architektūra posocialistinėje Lietuvoje svyruoja tarp a) „meno kūrinijų“; b) „komercinės architektūros“ – ypač sparčiai plintančių būsto schemų, kurių urbanistinė struktūra kol kas apskritai netampa viešų architektūrinių diskusijų dalimi; ir c) bendruomeninio aktyvizmo bei pastangų ieškoti architektūros apibrėžčių per diskurso formavimą parodose, viešose paskaitose, svyruojančiose tarp savireferentinių architektūros apibrėžčių ir pastangų įnešti į architektūrinį diskursą socialinį matmenį. Kol kas lieka atviras klausimas, kaip tai paveiks bendrą architektūros diskurso lauką, kaip šios iniciatyvos virs architektūra.

Išvados

Fizinė aplinka yra socialinio pasaulio dalis. Jos prasmė, poveikis, naudojimas perpina kasdienes žmonių gyvenimus. *Architektų žodžiuose* ar profesijos kuriamame viešajame diskurse architektūra susiejama su architektų profesinės veiklos sfera, formuojamas architektų, kaip vienintelį teisėtą erdvės plėtotojų, įvaizdis. Šis įvaizdis sudėliojamas atsiribojant nuo statymo proceso konkurentų: statybų sektoriaus,

apibendrinto „visuomenės“ konstrukto, paveldosaugos ir kitų viešojo sektoriaus atstovų. Nesant materialios bazės architektų vaidmens įtvirtinimui, profesijai tampant enterpreneriška, veikiančia privačiame sektoriuje, stiprinamas simbolinis legitimacijos lygmuo – diegiama architektūros kaip meno samprata. Architektūra susiejama su estetiniais, formaliaisiais standartais – forma architektūrinėje vertybių sistemoje dominuoja turinio atžvilgiu; jos kūrimas susiejamas su architekto kaip menininko saviraiška. Ši samprata architektus *a priori* pateikia kaip menininkus. Profesija siejama su išskirtiniais gebėjimais ir įžvalgomis, stiprinamas ir nuo kitų grupių atsiejamas kultūrinis jos kapitalas, brėžiami instituciniai apribojimai, pabrėžiamas profesijos autonomiškumas įvairių interesų (inžinerinių, politinių, ekonominių, socialinių ir kt.) atžvilgiu. Toks profesijos įvaizdis diegiamas diskursyviai konstruojamame kontekste, kuriame architektūros profesija praradusi aukštą socialinį statusą. Šis statuso praradimas reiškia teisę į vienašališkų sprendimų dėl erdvės formavimo praradimą, profesijos vietą valstybinėje sprendimų hierarchijoje. Viešai formuojamas diskursas apie architektūrą ir architektūros profesiją persmelktas prieštaravimų, kurie įgauna prasmę, kai įvertinami architektų turimos galios perspektyvoje. Sukuriamas drąsaus, bekompromisio, opozicijoje esančio profesijos atstovo įvaizdis. Tačiau šie pasipriešinimo aspektai nukreipti prieš estetinio sprendimo apribojimus. Pagrindiniu dėmesio objektu nagrinėtame diskurse yra *architektūros kokybė* – vidiniais disciplinos standartais apibrėžti kriterijai. Steigiant teisę į estetinius erdvinius sprendimus, jie pateikiami kaip socialinė kritika, tačiau ne į ją nukreiptos architektų pastangos. Socialumo, architektūros vaidmens, politiškumo, erdvės formavimo socialinio vaidmens persvarstymas neregistruoja nagrinėtame diskurse.

Architektūra nepriklauso vien architektams, jie nevaldo ir jos įprasminimo proceso, nekuria socialinių santykių, tačiau kuria erdves, kurios suteikia galimybę šiems santykiams užsimegti.

Kaip rašo Lefebvre'as (1996: 151), „architektas kaip ir sociologas – ne stebukladarys. Nė vienas iš jų nekuria socialinių santykių, tačiau tinkamomis aplinkybėmis jie gali padėti kurti pokyčius. Tik socialinis gyvenimas savo visuma turi tokias galias ar jų neturi. O minėti žmonės gali individualiai ar grupėmis siūlyti, kurti, paruošti formas“. Pretenzija į nesuinteresuotą erdvės formuotojų vaidmenį, enterpreneriško statuso neigimas ir siekis įtvirtinti profesiją, kaip socialiai reikšmingą veiklą, kelia reikalavimą atlikti socialiai reikšmingus darbus arba įrodyti socialinį reikšmingumą. Tačiau, koncentruodamiesi į estetiką ir atribodami ją nuo nesuprantančios visuomenės, architektai hermetizuojasi jos atžvilgiu. Nesant sąlyčio taškų tarp profesinio lauko ir platesnės visuomenės, statuso legitimacijai pritrūksta pagrindo. Posocialistiniame lauko diskurse atsiskleidžia architektūros tapatumo krizė. Pagrindine profesinio statuso įtvirtinimo dilema tampa architektūros kaip meno ir komercijos skirtis. Architektūra yra ne neutrali kultūros forma, bet socialinė produkcija – politinė praktika, susieta su socialine tvarka. Architektūra nėra vien autonomiškas formos kūrimas. Socialinės architektūros funkcijos artikuliuojamas jos politiniame, ekonominiame kontekste potencialiai galėtų prisidėti prie socialinių santykių peržiūrėjimo, užuot juos legitimavus (Jones 2011; 166). Architektų ambicijos vienu metu ir per didelės, ir per mažos. Per didelės siekiant, jog daugelis įvertins architektams reikšmingus estetinius sprendimus, ir būtent taip, kaip juos mato architektai. Per mažos, kai architektai neįvertina, kokią naudą gali sukurti jų darbas, jeigu jie panaudotų žinias apie tai, kaip žmonės įgalina fizinę aplinką, kaip žmonės ją pasisavina. Crawford (1991: 43) požiūriu, sėkmingai manevruoti profesijai padėtų rimtas ideologinių prielaidų atnaujinimas. Kurdami įtikinančias istorijas apie socialinius poreikius, architektai gali įsivaizduoti naują idealių klientų visumą, ne apibendrintas modernizmo mases, bet specifines grupes, kurių poreikiai nėra išpildomi architektūros rinkos. Kiek tai aktualu Lietuvos

architektams? Suvokę, kokioje aplinkoje veikia, ir susirūpinę ne tik įtvirtinti estetikos standartus, kuriems profesija teikia pirmenybę, bet ir kalbėti apie erdvinius sprendimus socialiniu požiūriu, ne konkuruodami, o bendradarbiaudami su kitais statymo dalyviais, galėtų pasiekti daugiau, nes architektas visada priklauso nuo užsakymo.

Literatūra

Amendola, G. 1989. Postmodern architects' people, in R. Ellis, D. Cuff (Eds.). *Architects' people*. New York, Oxford: Oxford University Press, 239–260.

Bickford, S. 2000. Constructing inequality: city spaces and the architecture of citizenship, *Political Theory* 28(3): 355–376.
<http://dx.doi.org/10.1177/0090591700028003003>

Bourdieu, P. 1995. *Outline of a theory of practice*. Cambridge: Cambridge University Press.

Centras. 2013. 5 architektų darbams išdalintas architektūrinis „Metras“, *Centras. Architektūra, interjeras, dizainas, mada* 2013(1): 14–15.

Crawford, M. 1991. Can architects be socially responsible?, in D. Ghirardo (Ed.). *Out of site: a social criticism of architecture*. Seattle: Bay Press, 27–46.

Cuff, D. 1989. Through the looking glass: seven New York architects and their people, in R. Ellis, D. Cuff (Eds.). *Architects' people*. New York, Oxford: Oxford University Press, 64–105.

Cuff, D. 2007. Before and beyond outside in: an introduction to Robert Gutman's Writings, in D. Cuff, J. Wriedt (Eds.). *Architecture from the outside in: selected essays by Robert Gutman*. New York: Princeton Architectural Press, 13–27.

de Carlo, G. 2005. *Architecture is too important to leave to the architects*, interview with Giancarlo de Carlo Volume 2005 #2 Doing (Almost nothing).

Dovey, K. 1999. *Framing places: mediating power in built form*. London: Routledge.
<http://dx.doi.org/10.4324/9780203267639>

Dutton, Th. A.; Mann, L. H. 2000. Problems in theorizing “the political” in architectural discourse, *Rethinking Marxism: A Journal of Economics, Culture & Society* 12(4): 117–129.

Dutton, Th. A.; Mann, L. H. 1996. *Reconstructing architecture. Critical discourses and social practices*. Minneapolis, London: University of Minnesota Press.

Dutton, Th. A.; Mann, L. H. 2008. Introduction modernism, postmodernism, and architecture's social project, in Th. A. Dutton, L. H. Mann (Eds.). *Reconstructing architecture. Critical discourses and social practices*. Minneapolis, London: University of Minnesota Press, 1–27.

Ellis, R.; Cuff, D. 1989. Introduction, in R. Ellis, D. Cuff (Eds.). *Architects' People*. New York, Oxford: Oxford University Press, 3–15.

Frampton, K. 1991. Reflections of the autonomy of architecture, in D. Ghirardo (Ed.). *Out of site: a social criticism of architecture*. Seattle: Bay Press, 17–26.

Geriausi lietuvių architektų darbai lieka neįgyvendinti, *veidas.lt*, 2011 m. spalio 15 d., [interaktyvus], [žiūrėta 2013 m. sausio 11 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.veidas.lt/geriausi-lietuviu-architektu-darbai-lieka-neigyvendinti>

Ghirardo, D. 1991. *Out of site: a social criticism of architecture*. Seattle: Bay Press.

Grunskis, T.; Reklaitė, J. 2012. *Laisvės architektūra*. Vilnius: Baltų lankų leidyba.

Gutman, R. [1977] 2007a. Architecture: the entrepreneurial profession, in D. Cuff, J. Wriedt (Eds.). *Architecture from the outside in: selected essays by Robert Gutman*. New York: Princeton Architectural Press, 32–43.

Gutman, R. [1977] 2007b. House VI, in D. Cuff, J. Wriedt (Eds.). *Architecture from the outside in: selected essays by Robert Gutman*. New York: Princeton Architectural Press, 119–127.

Gutman, R. [1983] 2007. U.S. Architects and housing: 5 Relationships, in D. Cuff, J. Wriedt (Eds.). *Architecture from the outside in: selected essays by Robert Gutman*. New York: Princeton Architectural Press, 227–239.

Gutman, R. 1989. Human nature in architectural theory: the example of Lois Kahn, in R. Ellis, D. Cuff (Eds.). *Architects' people*. New York, Oxford: Oxford University Press, 105–130.

Gutman, R. [2004] 2007. Two questions for architecture, in D. Cuff, J. Wriedt (Eds.). *Architecture from the outside in: selected essays by Robert Gutman*. New York: Princeton Architectural Press, 239–246.

- Harvey, D. 2003. The right to the city, *International Journal of Urban and Regional Research* 27: 939–941. <http://dx.doi.org/10.1111/j.0309-1317.2003.00492.x>
- Jameson, F. 1985. Architecture and the critique of ideology, in J. Ockman (Ed.). *Architecture criticism ideology*. Princeton: Princeton Architectural Press, 51–87.
- Jarmalis, S. 2012. Garsus architektas G. Natkevičius kiekvienam namui rašo originalų scenarijų, *lrytas.lt*, 2012-11-12, 09:42 [interaktyvus], [žiūrėta 2013 m. sausio 20 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.lrytas.lt/sroves/sekmes-istorijos/garsus-architektas-g-natkevicius-kiekvienam-namui-raso-originalu-scenariju.htm>
- Jarmalis, S. 2013. Iššūkis garsiam architektui – sukurti namą plyname lauke, *lrytas.lt*, 2013-01-17, 11:26 [interaktyvus], [žiūrėta 2013 m. sausio 20 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.lrytas.lt/verslas/bustas-irstatytos/issukis-garsiam-architektui-sukurti-nama-plyname-lauke.htm>
- Jencks, Ch. 2004. The new paradigm and the new iconography, in *New Science, New Urbanism, New Architecture?* [interaktyvus], [žiūrėta 2013 m. vasario 27 d.]. The Prince's Foundation for the Built Environment. Prieiga per internetą: <http://www.katarxis3.com/>
- Jones, P.; Card, K. 2011. Constructing “social architecture”: the politics of representing practice, *Architectural Theory Review*, 16(3): 228–244. <http://dx.doi.org/10.1080/13264826.2011.621543>
- Kostof, S. 1989. Foreword, in R. Ellis, D. Cuff (Eds.). *Architects' people*. New York, Oxford: Oxford University Press.
- Latour, B.; Yaneva, A. 2008. Give me a gun and i will make all buildings move: an ANT's view of architecture, in: R. Geiser (Ed.). *Explorations in architecture: teaching, design, research*. Basel: Birkhäuser: 80–89.
- Lefebvre, H. 1991. *The production of space*. Oxford, Cambridge: Blackwell.
- Lefebvre, H. 1996 The right to the city in E. Kofman, E. Lebas (Eds.). *Writings on cities: Henri Lefebvre*. Cambridge, MA: Blackwell, 147–159.
- Lietuvos Respublikos architektūros įstatymo projektas, 2012-01-10, Nr. 12-77-01 [interaktyvus], [žiūrėta 2013 vasario 01 d.]. Prieiga per internetą: http://www.lrs.lt/pls/proj/dokpaieska.showdoc_l?p_id=122698
- Michl, J. 1995. Form follows what? The modernist notion of function as a Carte Blanche, *Magazine of the Faculty of Architecture & Town Planning* 10(Winter): 31–20.
- Milerius, N.; Tornau, Ū.; Drasenka, V. 2009. *Rytų ir Vidurio Europos miestų kaita: architektūriniai, kultūriniai, socialiniai aspektai*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
- Montgomery, R. 1989. Architecture invents new people, in R. Ellis, D. Cuff (Eds.). *Architects' people*. New York, Oxford: Oxford University Press.
- Pecora, V. 1991. Towers of Babel, in D. Ghirardo (Ed.). *Out of site: a social criticism of architecture*. Seattle: Bay Press, 46–77.
- Rancière, J. 2001. Ten theses on politics. *Theory and Event* 5.3.
- Rancière, J. 2004. Introducing disagreement, *Angelaki* 9.3: 3–9. <http://dx.doi.org/10.1080/0969725042000307583>
- Rieniets, T.; Sigler, J.; Christiaanse, K. 2009. *Open city: designing coexistence*. Amsterdam: SUN.
- Stanek, L. 2011. *Henri Lefebvre on space. architecture, urban research, and the production of theory*. Minneapolis, London: University of Minnesota Press.
- Stevens, G. 1998. *The favored circle: the social foundations of architectural distinction*. Cambridge: The MIT Press.
- Štelbienė, A. 2013. *Audrius Ambrasas: profesinė patirtis Lietuvoje ir svetur* [interaktyvus], [žiūrėta 2013 m. sausio 21 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.architekturumai.lt/pages/posts/audrius-ambrasas-profesine-patirtis-lietuvoje-ir-svetur-191.php>
- Vyšniūnas, A. 2013 *Hamletiškas klausimas: architektas – profesija ar statusas*, [interaktyvus], 2013 04 08 – 2013 04 12 trijų straipsnių ciklas [žiūrėta 2012 m. balandžio 12 d.]. Prieiga per internetą: www.pilotas.lt
- Wolfe, R. 2013. *The graveyard of utopia: soviet urbanism and the fate of the international avant-garde*, Zero Books numatoma publikacija [interaktyvus], [žiūrėta 2013 m. sausio 11 d.]. Prieiga per internetą: <http://rosswolfe.files.wordpress.com/2011/09/ross-wolfe-the-graveyard-of-utopia-soviet-urbanism-and-the-fate-of-the-international-avant-garde.pdf>

THE ROLE AND STATUS DILEMMAS OF ARCHITECTS IN POSTSOCIALIST CITY

Dalia Čiupailaitė

This paper sets out to describe and conceptualize the social status and role of the architectural profession in post-socialist society. The turn towards market democracy from state socialism changes the material and symbolic conditions of the architectural profession. Privatization of the building and housing sectors transforms the architectural profession from previously a profession that had a say (even if it was limited) in city development processes into an entrepreneurial profession, depending on commissions from the private sector. In the article, I argue that architects claim a certain status as public intellectuals, but fluctuate towards an autonomisation of aesthetics in architecture, claiming architecture as art and trying to establish cultural capital as a legitimating strategy of certain decisions. The central theme in public discourse on architecture – generated by architects – is a dichotomy between *architecture as art* versus *commercialized architecture*. In this discourse, the role of “architects’ people” remains preempted. I argue that while claiming a status of “opposition”, architects ultimately add to the establishment and solidification of the current neoliberal order.

Keywords: professions, architecture, architects, postsocialist society, discourse.